

Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused

Kõrgem Sõjakool

Strateegia õppetool

TARMO AIA

7. põhikursus

**LAHINGTEGEVUS VIRUMAAL 1941. AASTAL: NARVA
OPERATIIVGRUPI FORMEERIMINE, STRUKTUUR JA
TEGEVUS**

Lõputöö

Juhendaja

Nooremleitnant Olavi Punga

Tartu 2006

Töö autor: Tarmo Aia

Töö pealkiri: Lahingtegevus Virumaal 1941. aastal: Narva operatiivgrupi formeerimine, struktuur ja tegevus.

Juhendaja: Olavi Punga

Töö tüüp: Lõputöö

Lehekülgede arv: 60

Kirjanduse ja allikmaterjalide arv: 67

Lisade arv: 5

Töö kirjutamise keel: eesti

Märksõnad: Virumaa, Narva, Narva operatiivgrupp, 1941.

Teema valiku põhjendus: lahingtegevuses Virumaal 1941. aastal ei ole piisavalt selgitatud Narva operatiivgrupi tegevust, ülesannet ega struktuuri.

Uurimistöö objekt: Narva operatiivgrupp.

Uurimistöö eesmärk: Uurida 1941. aastal Virumaal toimunud lahingtegevust ja seal tegutsenud Narva operatiivgrupi tegevust.

Annotatsioon: Eestis üritasid nii Wehrmacht kui Punaarmee saavutada edu pealetungiga. Punaarmee pealetungiplaanides oli oluline koht Narva maakitsuse kaitseks moodustatud operatiivgrupil, mis pidi tagama Eesti territooriumil asunud Punaarmee üksuste maismaaühenduse säilimise Põhjarindega. Wehrmachti edukas pealetung Eesti mandriosas, sundis Punaarmee Eestis asunud üksused kaitsele. Eesti territooriumi ja Leningradi vahelise maismaaühenduse ohtusattumise järel alustati taandumisoperatsiooniga, mille läbiviijaks ja juhiks oli Narva operatiivgrupp.

LISADE LOETELU.....	4
	5
LÜHENDITE SELGITUS.....	
SISSEJUHATUS.....	6
1. VIRUMAA MUUTUMINE RINDEPIIRKONNAKS.....	7
1.1. Virumaa maastik.....	7
1.2. Lahingtegevuses osalenud jõud.....	8
1.3. Lahingtegevuse jõudmine Virumaale.....	10
2. PUNAARMEE ÜKSUSED VIRUMAAL.....	12
2.1. Põhjarinne.....	12
2.2. Narva operatiivgrupp.....	12
2.2.1. Koosseis.....	13
2.2.2. Kokkuvõtte operatiivgrupi üksustest.....	17
2.2.3. Taandumine Eestist ja reorganiseerimine.....	20
3. LAHINGTEGEVUS VIRUMAAL.....	21
3.1. Virumaa olulisus.....	21
3.2. Lahingtegevus.....	22
3.3 Kokkuvõtte Virumaa lahingtegevusest.....	27
KOKKUVÕTE	29
VÕÕRKEELNE KOKKUVÕTE	30
KASUTATUD ALLIKAD.....	31
LISAD.....	35

LISADE LOETELU

Lisa 1: Narva operatiivgrupi struktuur.	35
Lisa 1.1. NOG lahingüksused	36
Lisa 1.2. NOG lahingtoetusüksused	37
Lisa 1.3. NOG muud toetusüksused	38
Lisa 2: Punaarmee mehhaniseeritud korpuse struktuur (1941. aasta)	39
Lisa 3: Põhjarinne	40
Lisa 3.1. Luuga operatiivgrupp	40
Lisa 3.2. 8. armee	41
Lisa 3.3. Kingissepa kaitsesektor	44
Lisa 3.4. Luuga rannakaitsesektor	45
Lisa 4. Punaarmee laskurdiviisi ja Saksa jalaväediviisi võrdlus	47
Lisa 5. Kaardid	48
Lisa 5.1. Loode- ja Põhjarinde vastutusala algne piir Eesti territooriumil	48
Lisa 5.2. Armeegrupi “Nord” pealetungiplaan Eesti alade hõivamiseks	49
Lisa 5.3. Rindeolukord ajavahemikul 09.07 – 10.07	50
Lisa 5.4. Olukord Kunda läbimurde järgselt	51
Lisa 5.5. Suurtükipaatide tegevus Narva operatiivgrupi tegevuse toetamisel	53
Lisa 5.6. Rinde tekkimine Peipsi järve idakaldal	54
Lisa 5.7. Narva operatiivgrupi rinne	55
Lisa 5.8. Punaarmee taandumine Virumaalt	58

LÜHENDITE SELGITUS

NOG – Narva operatiivgrupp

PBL – Punalipuline Balti laevastik

AK – Wehrmachti armeekorpus

MK – Punaarmee mehhaniseeritud korpus

LK – Punaarmee laskurkorpus

LD – Punaarmee laskurdiviis

JD – Wehrmachti jalaväediviis

LP – Punaarmee laskurpolk

JR – Wehrmachti jalaväerügement

HP – hävituspataljon

SISSEJUHATUS

1941. aastal 22. juunil reaalselt alanud sõjategevus Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel oli Balti riikidele nii kannatuste kui ka kauaoodatud lootuse allikaks. Üks aasta terrorirežiimi oli teinud Nõukogude valitsuse täiesti vastuvõetamatuks.

Alanud sõjategevus tõi enesega kaasa sündmusi mis muutsid põhjalikult sõdivate poolt väejuhatuste plaane ning tekitas olukordi, mida ei oldud ette nähtud kõrgemate staapide poolt. Mõlemad sõdivad pooled olid õpetatud pidama rünnakusõda. See seadis sakslased eelisolukorda sõja alguses, kuid Saksa varustusteed pikenesid päev-päevalt, samas kui Punaarmeel jäid varustusteed selle võrra iga päevaga lühemaks. Balti regiooni teedevõrgu kvaliteet takistas tagala liikumist ning sellega halvendas märgatavalt Saksa üksuste sõjalise võimekuse ülalpidamist.¹

Punaarmee jaoks tekkis idarindel olukord, kus väegruppeeritud läksid segi. Looderinde väed olid taandunud Põhjarinde vastutusalasse ning hakkasid teostatama Eesti kaitsmist kasutades selleks ka kohapeal olnud Põhjarinde vägesid. Olukorra normaliseerimiseks viidi Eestisse taandunud 8. armee Põhjarinde alluvusse.

Olukorra paremaks kontrolliks moodustas Punaarmee operatiivgruppe oluliste suundade või piirkondade kaitseks. Eesti territooriumil moodustati Narva maakitsuse kaitseks Narva operatiivgrupp, kuid tema struktuur, ülesanded ja tegemist on leidnud vähe kajastamist. Olemasolev kirjandus piirdub üldise ülevaate andmisega jättes Narva operatiivgrupi ja 8. armee omavahelise seose ebaselgeks. Samuti jääb selgusetuks Narva operatiivgrupi tegelik roll lahingtegevuses.

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks on välja selgitada, mida kujutas endast Narva operatiivgrupp ning mis oli tema roll 1941. aasta lahingtegevuses Virumaal.

Uurimistöö lähtub eeldusest, et siia maani pole ilmunud terviklikku käsitlust sõjategevusest 1941. aastal Virumaal ning Punaarmee ülesandeid ja eesmärke on sageli vääriti mõistetud või kirjeldatud.

Töö koostamisel valmistas suurimat probleemi olemasoleva informatsiooni nappus, segadus ja mõnikord ka vastuolulisus. Informatsiooni Narva operatiivgrupi kohta annavad paljud allikad, kuid enamus piirdub vaid tema nimetamisega ning üldise paarisõnalise kirjeldusega. Kasutada olnud arhiivimaterjalid on samuti lünklikud. Operatiivgrupi mainimisel on ebatäpsusi, puuduvad andmed operatiivgrupi tegevusplaanide ja koosseisu kohta.

Arhiivimaterjalide lünklikkuse tõttu on tulnud Narva operatiivgrupi struktuuri ja ülesannete rekonstrueerimisel tugineda peamiselt memuaarkirjandusele.

¹ Хаупт, В. 2005. Группа армий “Север”. Москва: Центрполиграф, lk 68.

1. VIRUMAA MUUTUMINE RINDEPIIRKONNAKS

1.1. Virumaa maastik

Geograafilised tingimused mõjutavad alati sõjalisi operatsioone. Sellest lähtuvalt on vaja analüüsida ka vaadeldava piirkonna maastiku iseärasusi.

Geograafiliselt on Virumaa piiritletud põhjast Soome lahega, lõunast Peipsi järvega, idast Narva jõega ning läänest Pandivere kõrgustikuga. Peamisteks ala läbivateks teedeks on Tallinnat Leningradiga ühendavad maantee ja raudtee, mis on Virumaal paralleelsed. Domineerivaimaks alaks Virumaal on Alutaguse madalik, mis on valdavalt soine, metsarikas ning hõreda asustusega. Suurimateks soostunud aladeks on Puhatu soostik ja Muraka raba. Teiseks suuremaks pinnamoeks on Kirde-Eesti lavamaa, mis kulgeb Virumaa põhjaosas paralleelselt Soome lahega. Lavamaa laiuseks Virumaal on 10 – 30 km. Lavamaa on ainus liiklemist soodustav pinnamood Virumaal. Lisaks tuleb mainida Põhja-Eesti paekallast ehk klinti, mis Virumaal kulgeb ranniku suhtelises läheduses, keskmise kõrgusega 40 m. Klindi põhjaservast rannikuni jäävat madalat, suhteliselt kitsast ala nimetatakse Põhja-Eesti rannikumadalikuks.²

Soome lahte suunduvad läänest-itta Kunda, Pada, Purtse, Püha-, Voka, Sõtke ja Narva jõgi. Alutaguse madalikul suubuvad Peipsi järve Avi-, Rannapungerja ja Alajõgi. Jõgede paaridena, mis moodustavad põhjast lõunasse ühtse joone, on neist vaadeldavad Purtse ja Rannapungerja ning Kunda ja Avijõgi. Lisaks on Purtse ning Kunda jõgedel sügavad ürgorud, mistõttu on nad parimaks veetakistuseks Kirde-Eesti lavamaal. Narva jõgi on erandiks piirkonna kitsaste ning väikese vooluhulgaga jõgede seas. Jõgi on ääristatud valdavalt soodega, temas on mitmeid jõesaari. Narva jõest ida pool, väljaspool Virumaa territooriumi voolavad temaga kaks paralleelset jõge – Pljussa ning Luuga. Nimetatud kolme jõe vahel on valdavalt soine maastik. Lisaks on nad risti piirkonna peamise pealetungikoridoriga – Kingissepp-Narva vaheliste ühendusteedega. See piirab sõjalise operatsiooni läbiviimist teisel pool Narva jõge. Narva jõgi, Peipsi ja Pihkva järv loovad ühenduses metsade ja rabadega strateegilise tõkke ida poolt tuleva ründe tõrjumiseks.³

Nagu juba mainitud on piirkonna tähtsaimad kommunikatsioonid: Tallinn-Leningradi maanteed ning raudtee. Oma läheduse tõttu merele on nende kasutamist võimalik mõjutada mere pealt. Lisaks on oluliseks maanteeks Narvat Tartuga ühendav Jõhvi – Iisaku maantee.

² Soome, A. 2003. Narva jõgi strateegilise tõkkena. Tartu: KVÜÕA lõputöö, lk 9.

³ Sealsamas, lk 10 – 12.

Narvast Vasknarva sõitmiseks tuleb kasutada Narva jõe veeteed, selle alternatiiviks tuleb sõita ringiga Jõhvi – Kuremäe kaudu.⁴

Virumaa on väravaks Eesti territooriumile ida suunast. Narva on Virumaa eelpostiks lühimal maismaaühendusel Tallinnast Leningradi. Narva hõivamine loob eelduse juurdepääsuks teedevõrgustiku ristumiskohale Rakvere-Tapa piirkonnas ja vastupidi.⁵

1.2. Lahingtegevuses osalenud jõud

Saksa poole pealt osales Virumaal lahingtegevuses armeegrupp “Nord”. See oli vägede grupeering, kuhu kuulus 2 armeed ja tankigrupp. Armeegrupis oli 20 jalaväediviisi, 3 tankidiviisi, 3 julgestusdiviisi, 2 motoriseeritud diviisi ning 1 SS-diviis. Armeegruppi toetas 1. õhulaevastik. Armeegrupi põhilised jõud olid paigutatud: 18. armee vasakul, 4. tankigrupp keskel ja 16. armee paremal. 4. tankigrupp oli armeegrupi löögirusikas, kuhu olid koondatud peamised soomusüksused.⁶

Saksa 1. õhulaevastik oli tugevdatud 1. õhukorpusega. Õhulaevastiku põhiülesandeks oli toetada 4. tankigruppi, 16. ja 18. armee lahingtegevuse toetamine oli teisejärguline. 1. õhulaevastiku koosseisus oli kokku 430 lennukit, millest pommituslennukeid oli 270 ning hävituslennukeid 110.⁷

Armeegrupi Nord põhiülesanne oli Leningradi hõivamine, lisaülesanneteks Balti regioonis olevate Punaarmee vägede purustamine ja Balti sadamate hõivamine.⁸

Seoses ülesandega neutraliseerida Punalipuline Balti laevastik ning kindlustada 4. tankigrupi vasakut tiiba, püstitati 18. armee 26. AK ülesandeks hõivata Paldiski ja Tallinn. 26. AK eelväed sisenesid Eestisse 7. juulil. Korpuse koosseisus oli 2 jalaväediviisi: 61. ja 217. JD.⁹

Armeegrupi Nordi pealetungiplaan Eesti ala hõivamiseks on esitatud lisas 5.2.

Peale esialgset edu saksa pealetung peatus. Armeegrupi juhtkond sai aru, et esialgselt Eesti hõivamiseks planeeritud jõududest jääb väheseks. Lisaks külastas Hitler armeegrupi staapi 21.07 ning rõhutas Soome lahe kontrolli vajalikkust. Peale seda toodi lisajõude: 42. AK, millele allutati seni 26. AKsse kuulunud 61. ja 217. JD. 26. AK’le allutati 14.07. 291. JD ja

⁴ Sealsamas, lk 13.

⁵ Soome, A. 2003. Narva jõgi strateegilise tõkkena. Tartu: KVÜÕA lõputöö, lk 13.

⁶ Хаупт, В. 2005. Группа армий “Север”. Москва: Центрполиграф, lk 16 – 20; Hiio, T. 2006. Estonia 1940 – 1945. Tallinn: Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Sihtasutus, lk 417 – 418.

⁷ Plocher, H. 1965. The German Air Force versus Russia, 1941. USAF HISTORICAL DIVISION: Aerospace Studies Institute Air University, lk 32, 34.

⁸ Plocher, H. 1965. The German Air Force versus Russia, 1941. USAF HISTORICAL DIVISION: Aerospace Studies Institute Air University, lk 136; Hiio, T. 2006. Estonia 1940 – 1945. Tallinn: Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Sihtasutus, lk 417; Хаупт, В. 2005. Группа армий “Север”. Москва: Центрполиграф, lk 42.

⁹ Хаупт, В. 2005. Группа армий “Север”. Москва: Центрполиграф, lk 48; Hiio, T. 2006. Estonia 1940 – 1945. Tallinn: Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Sihtasutus, lk 418.

15.07. 254. JD ning alates 05.08. 93. JD. Lisaks toodi Eestisse tagala julgestamiseks 207. julgestusdiviis. 1. õhulaevastiku ülesandeks püstitati 8. armee staabi hävitamine Rakvere lähistel, Virumaa raudteede ja maanteede purustamine. Õhujõudude tegevus pidi takistama Punaarmeel tuua Eestisse lisavägesid. 26. AK pealetungisuunaks oli Rakvere, 42. AK ülesandeks oli vallutada Tallinn.¹⁰

16. armee 58. JD pealetungi tulemusena langes Gdov (Oudova) 17. juulil ning 19. juulil jõudsid 58. JD väed Narva jõe idakaldale Vasknarva lähistel.¹¹

Lahingtegevust Punaarmee poole pealt alustas Eesti pinnal Looderinne, mis moodustati Balti erisõjaväeringkonnast 22. juunil 1941. a. Erisõjaväeringkonna koosseisus oli 8., 11. ja 27. armee. Algselt oli Balti erisõjaväeringkonna ülesandeks katta Baltikume maismaapiire, tema staap asus Riias. Vastutusala põhjapiir Haapsalu – Pihkva joonel.¹²

Looderinde vastutusala on esitatud lisas 5.1.

Looderindele allunud 8. armee koosseisu kuulus 10., 11., 65. LK, 12. mehhaniseeritud korpus, 9. tankitõrje brigaad ja 402. haubitsapolk. Armee koosseisu kuulus kokku 133 haubitsat kaliibriga 122 – 203 mm, neist 24 203 mm ning ligi 700 tanki.¹³

Juuli alguseks oli teadaolevatel andmetel armee seis katastroofiline. Pataljonides oli jäänud alla poole koosseisust järele. Mõnes polgus oli vähem inimesi kui roodus. Suurtükiväe polkudes olid suured kaotused relvastuses. 8. armee seis olemasolevatel andmetel 04.07:

10. LD: koosseisus 562 meest.

11. LD: koosseisus 1450 meest, suurtükke kaliibriga üle 122 mm – 3.

48. LD: koosseisus 2059 meest, suurtükke kaliibriga üle 122 mm – 24.

125. LD (koos 11 LK korpuse osadega): koosseisus 6720 meest.

10. LK korpuse osad: koosseisus 1855, suurtükke kaliibriga üle 122 mm - 35.

90. LD oli vaenlase poolt hajutatud.¹⁴

Seega oli 04.07 seisuga teadaolevate andmete põhjal 8. armees inimesi kokku ca 12500 ehk kokku umbes ühe laskurdiviisi suurune üksus.

8. armee ülesandeks alates 04.07 oli Eesti territooriumi kaitse lõunast. Ülesande täitmiseks viidi kõik Eesti territooriumil paiknenud maismaauksused tema koosseisu. Olulisimaks üksuseks oli 16. LD, mis polnud lahingtegevuses osalenud ja oli täiskoosseisuline. Lisaks

¹⁰ Hiio, T. 2006. Estonia 1940 – 1945. Tallinn: Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Sihtasutus, lk 421.

¹¹ Haupt, W. 1963. Baltikum 1941. Neckargemünd: Scharnhorst Buchkameradschaft, lk 105; Õun, M. 1996. Võitlused Läänemeres. Suvi 1941. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, lk 55.

¹² Hummel, S. 2001. Die sowjetische Nordwest- und Westfront im Sommer 1941. Frankfurt am Main: Peter Lang, lk 95; Glantz, D., M. 2005. Companion to Colossus reborn: key documents and statistics. Kansas: University Press, lk 30; Статюк, И. 2005. Оборона Прибалтики 1941. Москва: Издательский центр "Экспринт", lk 3; Анфилов, В. А. 1962. Начало Великой Отечественной войны. Москва: Военное издательство министерства обороны СССР, lk 57.

¹³ Коломиец, М. 2002. 1941: бой в Прибалтике. Москва : Издательство „Стратегия КМ”, lk 13, 16, 19.

¹⁴ Иринархов, Р., С. 2004. Прибалтийский особый... Минск: Харвест, lk 394, 412.

Eestis territooriumil juba varem paiknenud üksustele läks ilmselt 8. armee koosseisu ka neid üksusi, mis olid taandumise käigus Eestisse jõudnud, kuid allikad selliste üksuste kohta on puudlikud. Ka on teadmata ligi 11000 reservväelaste saatust, kes juuli alguses Valgas paiknesid. Et 8. armee oli selleks ajaks kandud märgatavaid kaotusi on tõenäoline, et armeed täiendatigi antud reservväelastega, kuid tõestusmaterjal selle kohta puudub.¹⁵

Kuna 8. armee oli taandunud Looderinde tegevuspiirkonnast välja, allutati 13. juulil armee Põhjarindele (vt. Lisa 3.).

Sõjategevuses Virumaal osalesid ka metsavennad.¹⁶ Nende üldist arvu on raske hinnata. Virumaal tegutsenud metsavendade arvuks on pakutud kaasaegsete hinnangute kohaselt ca. 9000 inimest, kuid see on koguarv, mis ei näita kui palju neist inimestest tegeles aktiivse ründetegevusega ja kui palju vaid enesevarjamisega. Mõningase aimu võimalike aktiivsete metsavendade arvust annab Virumaa laagrites olnud metsavendade relvastuse arv, milleks on toodud umbes 1268 ühikut erinevat relvastust.¹⁷

Kui kõik relvakandjad metsavennad arvata aktiivselt lahingtegevuses osalejateks, saame kokku ca. pataljoni suuruse üksuse, kuid nad olid hajutatud üle Virumaa territooriumi. Lisaks oli nende relvastus ebaühtlane ja sageli vilets, puudus keskne juhtimine ja ülevaade tegelikust rindeolukorrast. Metsavendade põhitegevuseks oli Punaarmee tagalaüksuste häirimine ja luuretegevus. Metsavendade informatsioonil oli oluline osa Saksa vägede pealetungis. Lisaks kohalikele punategelastele ja Punaarmee tagalale mõjutas metsavendade tegevus ja olemasolu ka Punaarmee juhtkonda – metsavendi peeti mõnikord saksa üksusteks. See tõi kaasa üksuste vale paigutuse, mis küll olulist mõju ilmselt ei avaldanud.¹⁸

1.3. Lahingtegevuse jõudmine Virumaale

Juuli alguses oli taandunud lahingutega Eesti territooriumile Looderindele alluv 8. armee, mis oli senise lahingtegevuse käigus saanud kõvasti kannatada ja kaotanud väga palju oma elavjõust ja tehnikast. Armee juhtimine oli raskendatud ning ilmselt polnud armeel selget ja pidevat ülevaadet üksuste olukorrast ja asukohast.¹⁹ Saksa väejuhatas alustas pealetungi ida

¹⁵ Сгибнев, Г., Г. 1958. Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Выпуск 34. Москва: Министерства обороны Союза ССР, lk 96, 99; Грищенко, П. Д., Дзинтарс, Я. К., Добровольская, И. В. 1966. Борьба за Советскую Прибалтику в Великой Отечественной войне, 1941-1945 : в трех книгах. Книга 1, Первые годы. Рига: Лиесма, lk 101; Päss, A. 1965. Lõunapiirilt Soome laheni. - Mang, K., Pähklimägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 131 – 132.

¹⁶ Punga, O. 2001. Mõtteid aastatel 1940 – 1941 tegutsenud metsavendadest. – Kaitse kodu 1(31), lk 28-30.

¹⁷ Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 26, lk 620.

¹⁸ Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 26, lk 614.

¹⁹ Гладыш С.А., Милованов В.И. 1994. Восьмая общевойсковая. Боевой путь 8-й армии в годы Великой Отечественной войны. Институт военной истории МО РФ, <<http://www.rkka.ru/oper/8army/8army3.htm>>

pool Peipsi järve, piiramaks ümber kogu Eestis paiknev väeagrupeeriing. 19. juulil jõudsid Saksa üksused ida pool Narva jõge Vasknarva lähistele ning üritasid jõge ületada (vt. Lisa 5.3. ja 5.7.).²⁰

Pealetung Peipsi järve idakaldal takerdus, kuid pealetungis Eesti mandriosas saavutasid saksa väed edu. Selle tulemusena jäi Mustvee lähistel suur hulk Nõukogude vägesid piiramisrõngasse. 24.07 – 25.07 toimus Saksa vägede läbimurre Põltsamaalt Jõgeva kaudu Mustveesse. 24.07 teostas 16. LD vasturünnaku Põltsamaa-Jõgeva suunal, eesmärgiga purustada piiramisrõngas, kuid kandis suuri kaotusi ja sattus osaliselt ise piiramisrõngasse – Punaarmee kaotas seni oma võitlusvõimelisima laskurdiviisi 2 polku lisaks muudele piiramisrõngasse jäänud üksustele.²¹

Sissepiiratute arvuks on hinnatud ligemale 7000 - 10000. Piiramisrõngasse jäi ka vähemalt kahe laskurdiviisi (48. ja 125. LD) suurtükivägi. Sõltumata sissepiiratud üksuste arvust, on tegemist suurima Eesti territooriumil asunud piiramisrõngaga 1941. aastal. Peamiselt jäid piiramisrõngasse Emajõe joonel kaitsel asunud Punaarmee väeüksused ja nende tagalat kaitsnud tagalakaitseüksused. 8. armee toidutellimusaruanne näitab, et 24. juulil paiknes vähemalt kolmandik armee vägedest Jõgeva-Mustvee-Põltsamaa piirkonnas. Piiramisrõnga tagajärjel 11. LK praktiliselt enam ei eksisteerinud, tema väljamurdnud üksused olid kandnud suuri kaotusi ja demoraliseerunud.²²

²⁰ Haupt, W. 1963. Baltikum 1941. Neckargemünd: Scharnhorst Buchkameradschaft, lk 105; Õun, M. 1996. Võitlused Läänemerele. Suvi 1941. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, lk 55.

²¹ Hiio, T. 2006. Estonia 1940 – 1945. Tallinn: Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Sihtasutus, lk 422; Иринархов, Р., С. 2004. Прибалтийский особый... Минск: Харвест, lk 433.

²² Грищенко, И. Д., Дзинтарс, Я. К., Добровольский, И. В. 1966. Борьба за Советскую Прибалтику в Великой Отечественной войне, 1941-1945 : в трех книгах. Книга 1, Первые годы. Рига: Лиесма, lk 104; Punga, O. 2002. Mõtteid aastatel 1940 – 1941 tegutsenud metsavendadest X. – Kaitse kodu 6(42), lk 28; Eesti rahva kannatuste aasta. 1943. Tallinn: Eesti Kirjastus, lk 345; Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 17, lk 149; Гладыш С.А., Милованов В.И. 1994. Восьмая общевойсковая. Боевой путь 8-й армии в годы Великой Отечественной войны. Институт военной истории МО РФ, <<http://www.rkka.ru/oper/army/8army4.htm>>; Сгибнев, Г., Г. 1958. Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Выпуск 34. Москва: Министерства обороны Союза ССР, lk 156; Paul, I. 1975. Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas 1941 – 1945. Dokumente ja materjale. Tallinn: Eesti Raamat, dok. nr. 72; Barbašin, I. 1965. 8. armee kaitselahingud Eestis - Mang, K., Pähklmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 55; Päss, A. 1965. Lõunapiirilt Soome laheni. - Mang, K., Pähklmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 140.

2. PUNAARMEE ÜKSUSED VIRUMAAL

2.1. Põhjarinne

Põhjarinne moodustati Leningradi sõjaväeringkonnast 24.06. 1941. a. Rinde koosseisus olid algselt 7., 14., ja 23. armee. Tema vastutusala piirnes Eesti territooriumil Looderinde vastutuselaga (vt. Lisa 5.1.). Põhjarinde ülesandeks oli Leningradi kaitse, mille tarbeks moodustati tema koosseisus ka mitmeid erineva struktuuri ja ülesandega väeagrupeeringsid.²³ Eesti territooriumil ja selle lähiümbruses tegutses Põhjarinde agrupeeringsutes Luuga operatiivgrupp, Kingissepa kaitsesektor, Narva operatiivgrupp ja Luuga rannakaitsesektor. Lisaks arvati lahingtegevuse käigus Põhjarinde koosseissu 8. armee (vt. Lisa 3.).

2.2. Narva operatiivgrupp

Juulikuus mõistis Põhjarinde juhtkond ohtu Narva maakitsusele. Selle kaitseks moodustati 1941. aasta juulikuus Põhjarinde käsul operatiivgrupp, mille ülemaks määrati 10. MK ülem kindral-major Lazarev, staabiülemaks polkovnik Kulikov ja suurtükiväeülemaks polkovnik Bezruk. Operatiivgrupi moodustamise kuupäevana on eri allikad nimetanud 11.07 – 19.07.²⁴ Tõenäolisim operatiivgrupi moodustamise kuupäev on 18.07, kui anti välja Põhjarinde käskkiri nr. 1/34431, millega reorganiseeriti 10. MK.²⁵ Operatiivgrupi ülesandeks oli säilitada kontroll Narva maakitsuse üle, kaitstes selleks Gdov(Oudova) – Narva suunda. Tema vastutusala lõunapiir jooksis lõuna poolt Kingissepa-Narva raudteest sirgelt kuni Pljussa ja Narva jõgede ristumiseni. Sealt läks piir piki Narva jõge kuni Vasknarvani. Vastutusala lääneserv oli läänepoolne rindejoon saksa vägede ja Virumaal paiknenud 8. armee üksuste vahel, millest järeldub, et taandumislahingute käigus sisenes 8. armee NOGi vastutuselale ja liideti ilmselt operatiivgrupiga. Operatiivgrupi vastutusala põhjapiiriks oli Soome laht (vt. Lisa 5.7). Vastutusala idapiiriks oli kahe agrupeeringu – NOGi ja Kingissepa kaitsesektori – vaheline piir, mille paiknemise kohta

²³ Hummel, S. 2001. Die sowetische Nordwest- und Westfront im Sommer 1941. Frankfurt am Main: Peter Lang, lk 95; Винницкий, Л., Г. 1980. Бойцы особого фронта. Ленинград: Лениздат, lk 45; Анфилов, В. А. 1962. Начало Великой Отечественной войны. Москва: Военное издательство министерства обороны СССР, lk 57.

²⁴ Потехин, Я. Ф. 1969. Пароль - "Победа!". Ленинград: Лениздат, lk 601; Дриг, Е., Механизированные корпуса РККА, <http://mechcorps.rkka.ru/files/mechcorps/pages/10_meh.htm>; Платонов С.П. 1964. Битва за Ленинград. 1941-1944. Москва: Воениздат, lk 50; Udalov, N. 1965. Kohtumine jäi ära. - Mang, K., Pähklmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 241 – 242; Удалов, Н., Е. 1969. Нарва, год сорок первый. - Потехин, Я. Ф. Пароль - "Победа!". Ленинград: Лениздат, lk 53.

²⁵ Мошанский, И., Хохлов, И. 2002. Направление Северо-Запад. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть 1. Москва: БТВ-МН, lk 55.

maastikul andmed puuduvad. Rindelõiku Kingissepast Narvani kaitstes 191. LD (vt. Lisa 3.1.), mis oli NOG operatiivalluvuses.²⁶

Operatiivgrupi läänepoolseks naabriks oli 8. armee ja idapoolseks naabriks Kingissepa kaitsektor, mis oli samuti armee staatuses.²⁷

2.2.1. Koosseis.

10. mehaniseeritud korpus oli toodud juulikuus Karjala rindelt Põhjarinde reservi. 21. tankidiviis viidi korpuse alluvusest minema ja 24. tankidiviisi baasil moodustati manöövergrupp Luuga operatiivgrupile.²⁸

10. MK reorganiseeriti 18.07. Põhjarinde käskkirjaga nr. 1/34431. Selle alusel korpuse juhtkond reorganiseeriti Narva operatiivgrupiks ning ülejäänud osadest komplekteeriti 24. tankidiviis.²⁹

10 MKst läks NOGi koosseisu tema moodustamise hetkel ilmselt: 386. sidepataljon, 34. motoriseeritud inseneripataljon, 7. mootorratturite polk, korpuse staap, suurtükiväe polk, soomusdivisjon. Suurtükiväe polk oli ilmselt mõnest mehaniseeritud korpuse diviisist, kuna korpuse tabelkoosseisus suurtükiväe polku polnud (vt. Lisa 2).³⁰

Eri aegadel kuulusid NOGi koosseisu 191., 125. LD, Peipsi laevastik, 2. ja 4. Leningradi rahvakaitseväe diviis, 16. LD polk, merejalaväe pataljoni, 5. ja 6. HP, 6. piirivalvesalga üksused ning Narva töölipolk. Kõiki operatiivgruppi kuulunud üksusi pole õnnestunud tuvastada.³¹

Operatiivgrupi koosseisus olnud 16. LD polgu kohta on vastuolulised andmed. On tõenäoline, et selle asemel tugevdati operatiivgruppi hoopis 11. LD 219. polguga, kuna nimetatud polk oli 23. juulil laetud rongile ja tema kohaletoimetamine oli seetõttu kiirem.

²⁶ Удалов, Н., Е. 1969. Нарва, год сорок первый. - Потехин, Я. Ф. Пароль - "Победа!". Ленинград: Лениздат, lk 53, 55, 60.

²⁷ Платонов С.П. 1964. Битва за Ленинград. 1941-1944. Москва: Воениздат, lk 50.

²⁸ Дриг, Е., Механизированные корпуса РККА
<http://mechcorps.rkka.ru/files/mechcorps/pages/10_meh.htm>

²⁹ Мошанский, И., Хохлов, И. 2002. Направление Северо-Запад. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть I. Москва: БТВ-МН, lk 55.
Удалов, Н., Е. 1969. Нарва, год сорок первый. - Потехин, Я. Ф. Пароль - "Победа!". Ленинград: Лениздат, lk 53; Дриг, Е., Механизированные корпуса РККА
<http://mechcorps.rkka.ru/files/mechcorps/pages/10_meh.htm>.

³¹ Платонов С.П. 1964. Битва за Ленинград. 1941-1944. Москва: Воениздат, lk 34; Udalov, N. 1965. Kohtumine jäi ära. - Mang, K., Pähklmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 242; Arold, M. 1999. Sortside saladused IX. Virumaa kommunistid kutsetööl I osa. Tartu: Tungal, lk 43; Paul, I. 1975. Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas 1941 – 1945. Dokumente ja materjale. Tallinn: Eesti Raamat, dok. nr 67; Удалов, Н., Е. 1969. Нарва, год сорок первый. - Потехин, Я. Ф. Пароль - "Победа!". Ленинград: Лениздат, lk 53; Arold, M. 1997. Sortside saladused V. Tartumaa kommunistid kutsetööl. Tartu: Tungal, lk 238, 260; Paul, I. 1965. Rahvaväe võitlustee. - Mang, K., Pähklmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 64, 66.

Säilib ka võimalus, et mõlemast diviisist (11. ja 16. LD) allus NOGile mingi aja jooksul laskurpolk, kuid olemasolevad andmed 16. LD polgu kuulumist operatiivgrupi koosseisu ei tõesta.³²

Mõningatel andmetel oli operatiivgrupi alluvuses ka terve 2. merejalaväebrigaad.³³

Lisaks laskurüksustele kuulus operatiivgrupi koosseisu ka 20. juulil formeeritud PBL **6. üksiku õhutõrjepolgu üksused**. Polgu paiknemisala asus Soome lahe lõunakaldal, Narvast oletatavalt Päite neemeni.³⁴ Polgu koosseisus oli 4 üksikut õhutõrje divisjoni, 3 üksikut õhutõrje patareid, üksik prožektori ja üksik õhutõrjekuulipilduja pataljon. Polgu relvastuses olid 76,2 mm ja 85 mm õhutõrjekahurid. Kuigi puudub täpne ülevaade selle polgu divisjonide paiknemisest on teada, et Narvas paiknes 9. divisjon, mis oli ilmselt allutatud operatiivselt 6. polgule. 9. divisjoni ülesanne oli kaitsta Narva raudteejaama ja –silda ning lennujaama. 123. divisjon 6. polgust toetas 2. merejalaväebrigaadi operatsioone. Lisaks tegutses Narvas ka 152. õhutõrjedivisjon, mis kaitses Narva jõel asunud pontoonsilda.³⁵

NOGi tegevust toetasid ka alused Soome lahelt ja Peipsi järvelt. Soome lahel NOGi tegevust toetanud alusteks olid ilmselt Luuga rannakaitsesektori suurtükipaadid (vt. Lisa 3.4.; Lisa 5.5.). Peipsi järvelt toetas operatiivgrupi tegevust Peipsi flotill, mille isikkoosseis peale laevade uputamist operatiivgrupi koosseisu arvati. Kuigi Peipsi flotill oli algselt 11. LK operatiivalluvuses, teostas laevastik operatsioone aladele, mis jäid 11. LK vastutusalast välja: Vasknarva ja Gdovi (Oudova). Peipsi flotilli üheks ülesandeks oli Narva maakitsuse katmine, mis samuti viitab tema allutamisest operatiivgrupile (vt. Lisa 3.2; Lisa 5.5.).³⁶

Lisaks suurtükipaatidele oli NOG alluvuses ilmselt ka osa **3. Narva-Jõesuu piirivalvelaevade divisjonist**. Roodu suurune üksus 3. divisjonist asus kaitsel Narva jõe

³² Larin, P. 1962. Lahingud Eestis 1941. aastal. Tallinn: Eesti Riiklik kirjastus, lk 69; Mang, K., Pähklmägi, A. 1965. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, skeem nr. 3; Lisaks vt. Гладыш С.А., Милованов В.И. 1994. Восьмая общевойсковая. Боевой путь 8-й армии в годы Великой Отечественной войны. Институт военной истории МО РФ, <<http://www.rkka.ru/oper/8army/8army4.htm>>.

³³ Смирнов, Н., К. 1964. Воюет Балтика. Ленинград: Лениздат, lk 173, 205.

³⁴ Originaaltekstis: “от Нарва до мыса Пейпия”. On ka võimalus, et *Пейтия* all on mõeldud Peipsit või hoopis mõnda kohta ida pool Narva jõge.

³⁵ Kihno, V. 1965. Raske oli maha jätta ... - Mang, K., Pähklmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 263; Зонин, С., А. 1975. Мы из Кронштадта. Ленинград: Лениздат, lk 380, 389; Гужков, А., А. 1981. Балтийские зенитчики. Tallinn: Eesti Raamat, lk 49, 135, 146, 162.

³⁶ Смирнов, Н., К. 1964. Воюет Балтика. Ленинград: Лениздат, lk 18; Хаупт, В. 2005. Группа армий “Север”. Москва: Центрполиграф, lk 73; Потехин, Я. Ф. 1969. Пароль - “Победа!”. Ленинград: Лениздат, lk 57; Лазарев, Н. М. 1999. 1941-ый от 22 июня до 17 сентября. Москва: Корвиз, lk 74, 76; Гладыш С.А., Милованов В.И. 1994. Восьмая общевойсковая. Боевой путь 8-й армии в годы Великой Отечественной войны. Институт военной истории МО РФ, <<http://www.rkka.ru/oper/8army/8army4.htm>>.

joonel 21. juulil Ustje-Žerdjanka piirkonnas. 3. divisjon oli algselt 2. Balti piirivalvelaevade salga koosseisus. Kogu salgal oli isikkoosseisus 1474 meest ja 68 veesõidukit.³⁷

21.07. kasutati PBL lennuväge tõrjumaks saksa vägede rünnakut Skamja küla juures (Vasknarva lähistel). Luuga rannakaitsesektoris paiknes osa PBL lennuväest. Narvas paiknes vähemalt 2 lennukit. On tõenäoline, et lennuväe abi kasutati lahingutes veelgi, kuid selle kohta puuduvad andmed. Narvas paiknenud lennukid võisid olla ka 10. MK õhueskadrillist.³⁸

NOG vastutusalas või selle lähiümbruses tegutsesid ka partisanid üksused. Põhjarinde alluvuses moodustati mitmeid partisanisalku ja -polke tegutsemaks sakslaste tagalas. Üks partisanisalkade staapidest või sidekeskustest paiknes Narvas. Partisanisalkade ja Narva operatiivgrupi alluvusvahetusest ning sidest täpsed andmed puuduvad. Kui NOGi staabil oli side partisanide staabiga (või kui see oli sama staap), siis oli ilmselt NOG käsutuses tähtis operatiivinfo, mis võimaldas vastu võtta õigeid otsuseid, tegutsemaks oma vastutusalas. Partisanisalka tegevuse teeb huvitavaks tõsiasi, et lisaks Põhjarinde vastutusalale tegutsesid nad ka Looderinde vastutusalas. On teada, et lisaks salkadele formeeriti ka 1. ja 2. partisanipolk (nn. vabatahtlikest koosnevad eripolgud), kuid täpsed andmed koosseisudest puuduvad. Partisanisalka koosseisus võis olla ligi 12 luure-diversioonigruppi, igaühes 15 – 30 inimest. Probleeme oli partisanide sõjalise ettevalmistuse tasemega - ei tuntud relvi ega osatud käsitseda sidevahendeid. Partisanisalgad olid varustatud ja relvastatud väga hästi, mis näitab kuivõrd tähtsaks neid peeti rinde tasandil. Kokku allus Põhjarindele kuni 3000 partisan. Virumaa territooriumi lähistel tegutsenud partisanisalk moodustati Slantse ja Gdovi (Oudova) hävituspataljoni baasil ning suunati tegevusse Narva operatiivgrupi vastu tegutsevate Saksa üksuste tagalasse, millest võib järeldada, et antud salk võis olla Narva operatiivgrupi alluvuses.³⁹ Andmed selle üksuse nime, numbri ja koosseisu kohta puuduvad. Oletatavalt võis see salk olla nn. Narva partisanisalk, mis allus kindlasti operatiivgrupile, kuid säilib võimalus, et tegu oli kahe eri salgaga.⁴⁰ Augusti keskpaigas koondas Põhjarinne partisanitegevuse Saksa 4. tankigrupi tagala vastu. Kokku tegutses seal umbes 40 partisanisalka ligi 2000 võitlejaga, millest Narva operatiivgrupile allus vähemalt üks salk. Operatiivgrupi vastutusalala geograafilise asendi tõttu on tõenäoline, et partisanisalku allus talle enamgi, kuid andmete puudumise tõttu on seda raske tõestada.⁴¹

³⁷ Paul, I. 1975. Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas 1941 – 1945. Dokumente ja materjale. Tallinn: Eesti Raamat, dok. nr. 67; Иринархов, Р., С. 2004. Прибалтийский особый... Минск: Харвест, lk 129; Punga, O. 2002. Mõtteid aastatel 1940 – 1941 tegutsenud metsavendadest VII. - Kaitse kodu 2(38), lk 32.

³⁸ Paul, I. 1975. Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas 1941 – 1945. Dokumente ja materjale. Tallinn: Eesti Raamat, lk 97; Гужков, А., А. 1981. Балтийские зенитчики. Tallinn: Eesti Raamat, lk 146.

³⁹ Narva grupeeringu all on siin tõenäoliselt mõeldud Narva operatiivgruppi. Vt. Винницкий, Л., Г. 1980. Бойцы особого фронта. Ленинград: Лениздат, lk 36 – 37.

⁴⁰ Trankmann, N. 1965. Narva tööliste lahingus. - Mang, K., Pähklimägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 256.

⁴¹ Винницкий, Л., Г. 1980. Бойцы особого фронта. Ленинград: Лениздат, lk 17, 34, 40, 41, 58.

Operatiivgrupi pioneeritõukute tuumiku moodustas ilmselt varemmainitud 10. MK 34. motoriseeritud inseneripataljon. Pioneerivõimekust lisasid operatiivgrupile 29. ning 112. sapöörpataljon.⁴²

Operatiivgrupi suhted tsiviilvõimudega ja tagala.

Alates 17. juulist on dokumenteeritud Narva tsiviilvõimude kasvanud aktiivsus võtmaks tarvitusele olukorra kontrolliks tarvilikud meetmed. Narvas loodi kaitsekomitee. Vajaduse selleks tingis kindlasti ühe asjaoluna linna saabunud põgenike hulgad, kellest paljud olid madala moraaliga ning relvastatud (läti miilitsad, hävituspataljonlased, Eesti punategelased) mis kindlasti viis vahepeal kaoseni linnas. Teisalt langeb Narva tsiviilvõimude kaitsealane aktiivsus kokku NOG'i formeerimise ajaga. On tõenäoline, et NOGi juhtkond, võttes üle vastutuse tähtsas rindelõigus, võttis koheselt kogu olukorra enese kontrolli alla, kasutades selleks ühe vahendina kohapealseid vahendeid. Näiteks organiseerisid tsiviilvõimud ööpäevaringsed valvepostid ja andsid tööjõudu kindlustustöödele. Lisaks Narva kaitsekomiteele aitas kindlustustöid läbi viia ka vabariiklik teedevalitsus.⁴³

Igasugune sõjaväeline üksus vajab ülesande edukaks täitmiseks varustust, tehnikat ning väljaõpet. Suure hulga sõdurite olemasolu Narva suunal tähendas ka suurt logistilist probleemi, millest üks osa oli sõdurite toitlustus ja kõik muu eluks vajalik. Kuigi igal rühmast suuremal sõjalisel allüksusel on enamasti mingisugune oma logistiline rakuke, mis tegeleb toitlustamise ja muude probleemide lahendamisega, ei tee see allüksust sõltumatuks välisoludest, kuna nad vajavad mingit kohta, kust varusid täiendada. Seega pidi NOGil olema oma tagalatoetuskeskus, mis koordineeris ja juhtis kõikide allüksuste tagalatoetusüksusi. Toimiva tagalatoetuse rajamiseks kasutas NOG'i juhtkond lisaks sõjaväelistele struktuuridele ka ilmselt tsiviilstruktuuride abi. Kuidas täpselt oli üles ehitatud NOG'i varustusskeem jääb andmete puudlikkuse tõttu välja selgitamata.

⁴² Восьмая общевойсковая. Боевой путь 8-й армии в годы Великой Отечественной войны. Институт военной истории МО РФ, <<http://www.rkka.ru/oper/8army/8army4.htm>>; Справочник боевых расписаний РККА, <http://br.rkka.ru/frames/handbookfr.files/index.php?search=&v_ID=25746&gsd=1941-06-22&ged=1941-09-30&PHPSESSID=99194fda2b0ba98edd24a283f2d7193b>

⁴³ Paul, I. 1975. Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas 1941 – 1945. Dokumente ja materjale. Tallinn: Eesti Raamat, dok. nr. 61, 62, 63; Mang, K., Pähklmägi, A. 1965. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 242, 248; Восьмая общевойсковая. Боевой путь 8-й армии в годы Великой Отечественной войны. Институт военной истории МО РФ, <<http://www.rkka.ru/oper/8army/8army4.htm>>.

2.2.2. Kokkuvõte operatiivgrupi üksustest.

Operatiivgrupi struktuuri rekonstrueerimisel on jaotatud sõjaväelised üksused kolmeks põhielemendiks: lahingüksused, lahingtoetusüksused ning lahingteenindustoetusüksused (vt. Lisa 1.).

NOGi laskurüksused (vt. Lisa 1.1)

191. LD moodustas operatiivgrupi võitleva koosseisu põhijõu. Diviis polnud varem sõjategevuses osalenud ja oli ilmselt täiskoosseisuline.⁴⁴

219. LP osales samuti NOG koosseisus Narva jõe kaitsel. Algselt kuulus polk 11. LD koosseisu. Juuli alguses oli 11. LD isikkoosseisus suuri puudujääke, kuid juuli keskel täiendati 8. armee üksusi (vt. Lisa 3.2.). Kuna allikates on kirjas polgusuuruse üksuse kohaletoimetamine on tõenäoline, et selle polgu komplekteeritus oli vähemalt 30 – 50%. Seega võis selles laskurpolgus olla hinnanguliselt 1000 – 1500 meest.

125. LD läks NOG koosseisu ilmselt taandumisoperatsiooni ajal ehk augusti alguses. Diviis oli murdnud välja Mustvee piiramisrõngast, tema säilinud isikkoosseisu arv ja struktuurid on teadmata. Seetõttu ei võeta antud diviisi käesolevasse kokkuvõttesse ka mitte ligilähedaste arvudega.

2. merejalaväebrigaadist on tõendeid vaid ühe pataljoni kuulumisest NOGi koosseisu. Merejalaväe pataljon oli umbes tuhande meheline üksus, millel oli oma suurtükitoetus. Merejalaväebrigaadil oli ka oma tankiüksus, mis võis osaleda ka NOGi koosseisus lahingtegevuses Virumaal (vt. Lisa 3.4.).

Andmed 2. rahvakaitseväe diviisi ajalisest kuulumisest NOG koosseisu on teadmata. On tõenäoline, et antud diviis oli NOG alluvuses taandumisoperatsiooni käigus Narva jõe idapoolsetel aladel. Tegemist oli küll nõrgalt relvastatud, kuid siiski suurearvulise üksusega (ca 8700), mida täiendati ca 3600 mehega ajavahemikul 04.08 – 15.08. (vt. Lisa 3.1.)

4. rahvakaitseväe kergediviis kuulus NOG koosseisu ajavahemikul 04.08 – 09.08. Diviisis oli ca 4000 meest. Diviisi 1. polk (ca 1000 meest) kuulus pidevalt 191. LD operatiivalluvusse – seega NOG koosseisu (vt. Lisa 3.1.).

Operatiivgruppi kuulunud 5. ja 6. HP kasutati (vähemalt ajuti) kui tavalisi laskurüksusi. Formeerimise hetkel oli keskmiselt HPs ca. 200 meest. Teadaolevalt oli 5. HPs 550 meest. 6. HPi struktuuris oli lisaks laskurroodudele ka 76 mm suurtükid ja kuulipildujarood.⁴⁵

⁴⁴ Справочник боевых расписаний РККА,
<http://br.rkka.ru/frames/handbookfr.files/index.php?search=&v_ID=691&gsd=1941-06-22&ged=1941-09-30&PHPSESSID=99194fda2b0ba98edd24a283f2d7193b>.

Narva töölispolk formeerititi 15. augustil erinevate hävituspataljonide ning muude Narvast värvatud inimeste baasil. Teadaolevalt kasutati Narva töölispolgu moodustamiseks 5. Narva, 6. Virumaa, Tartu ja Petseri hävituspataljone. Polgu põhituumikuks said endised Narva ja Virumaa hävituspataljonid. Polgu struktuuris oli 3 laskurpataljoni ning jalgrattapataljon (mõningatel andmetel jalgrattarühm). Toetusrelvadest puudub teave.⁴⁶

NOGi motoriseeritud üksused (vt. Lisa 1.1.)

NOG moodustamise hetkel läks tema koosseisu ilmselt 10. MK 7. mootorratturite polk. Polgu tabelkoosseisus oli ca 1500 meest, 430 mootorratast, 17 soomusmasinat. Polgul olid oma miinipildujad ja tankitõrjerelvad. Tegemist oli liikuva ning toetusrelvi omava üksusega. Pole teada kui palju oli selles polgus säilinud tehnikat ja isikkoosseisu NOGi formeerimise ajaks (vt. Lisa 2.).

Andmed 10. MK soomusdivisjonist on segadusttekitavad kuna mehaniseeritud korpuse tabelkoosseisust ei leia korpuse osade all sellist allüksust. Üksuse nimetus „divisjon” viitab pataljoni suurusele üksusele. Tegemist võis olla ka korpuse muude osade arvelt moodustatud soomusüksusega (nt. mootorratturite polgust äravõetud soomustehnika). Tõenäoliselt selle üksuse koosseisus moodsamaid tanke nagu T-34 ja KV polnud – 10. MK koosseisus olid peamiselt tankid BT ja T-26.⁴⁷

NOGi luureüksused (vt. Lisa 1.2.)

Luure on vajalik iga lahingoperatsiooni edukaks läbiviimiseks. Luure annab ülemale vajalikke andmeid, kuidas ehitada üles lahingplaani ja milliseid meetmeid tuleb tarvitusele võtta. Luuret teostab iga sõjaline allüksus ka oma tavategevuse käigus. Igasugust info kogumist ja ka maastikul käiku saab käsitleda kui teatavat luureliiki. Mida suurem on üksus, seda rohkem infot ta vajab ja seda suuremad on ta luurevõimekused ehk luureüksuste suurused. Näiteks Punaarmee laskurdiviisi koosseisus oli luurepataljon⁴⁸. On tõenäoline, et operatiivgrupi juhtkond kasutas ära 191. LD luurevõimekust vajaliku info hankimiseks. Lisaks regulaarüksustele saab operatiivgrupi luurena käsitleda ka tema alluvuses olnud

⁴⁵ Udalov, N. 1965. Kohtumine jäi ära. - Mang, K., Pähklmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 244.

⁴⁶ Paul, I. 1965. Rahvaväe võitlustee. - Mang, K., Pähklmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 66; Raias, T. 1965. Nõukogude võimu eest. - Mang, K., Pähklmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 216; Trankmann, N. 1965. Narva töölistel lahingus. - Mang, K., Pähklmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 257; Paaver, M. Noorsõduri mälestused. - Mang, K., Pähklmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 274.

⁴⁷ Дриг, Е., Механизированные корпуса РККА, <http://mechcorps.rkka.ru/files/mechcorps/pages/10_meh.htm>.

⁴⁸ Организация РККА - Организационная структура дивизии. <<http://www.rkka.ru/org/str/rd.html>>.

partisaniüksuseid. Kuna kindlalt on teada vaid ühe partisanisalga allumine operatiivgrupile, võib tema luurevõimekusele lisada veel roodu suuruse üksuse.

NOGi inseneriväed (vt. Lisa 1.2.)

10. MKst läks NOGi koosseisu 34. motoriseeritud inseneripataljon. Selle tabelkoosseisus oli 410 meest, 29 autot ja 12 traktorit (vt. Lisa 2.).

29. ja 112. sapööripataljon olid ilmselt mõne laskurüksuse (ilmselt diviisi) allüksused. Laskurdiviisi sapööripataljoni tabelkoosseisus oli 521 meest.⁴⁹

NOGi tuletoetus (vt. Lisa 1.2.)

10. MKst läks NOGi koosseisu suurtükiväepolk. Kuna korpuseosadesse sellist üksust ei kuulunud oli ilmselt tegemist motoriseeritud diviisi suurtükiväepolguga, mille tabelkoosseisu kuulus kokku 36 suurtükki ja haubitsat kaliibriga 76 – 152 mm ning 1130 meest (vt. Lisa 2.).

NOGi sideväed (vt. Lisa 1.2.)

10. MKst läks NOGi koosseisu ilmselt 386. sidepataljon. Pataljoni tabelkoosseisus oli 286 meest ja 4 raadiojaama. Lisaks 11 soomusautot ja 6 tanki (vt. Lisa 2.).

NOGi õhutõrje (vt. Lisa 1.2.)

9. õhutõrjedivisjon kuulus ilmselt pidevalt NOGi koosseisu. 123. ja 152. divisjonid kuulusid samuti ilmselt NOGi koosseisu, kuid ajaliselt on seda väga raske piiritleda. On teadmata mis struktuuri järgi olid antud divisjonid formeeritud, kuid laskurdiviisi üksikus õhutõrjedivisjonis oli ca 300 meest.⁵⁰

NOGi kahuripaadid (vt. Lisa 1.3.)

3. Narva jõesuu PV laevade divisjonist on mainitud vaid roodu suurune üksus. Divisjoni kuulunud aluste kasutamisest NOG vastutusalal info puudub.

Soome lahel tegutsenud suurtükipaatide meeskondade suurust on väga raske hinnata. Tõenäoline on suurusjärg 100 – 200 inimest.

Peale flotilli uputamist läks NOGi koosseisu ca 250 inimest.⁵¹

Kahuripaadid olid tõenäoliselt operatiivgrupi operatiivalluvuses ja seega neid operatiivgrupi isikkoosseisu hulka arvata ei saa.

⁴⁹ Организация РККА - Организационная структура дивизии. <<http://www.rkka.ru/org/str/rd.html>>.

⁵⁰ Организация РККА - Организационная структура дивизии. <<http://www.rkka.ru/org/str/rd.html>>.

⁵¹ Лазарев, Н. М. 1999. 1941-ый от 22 июня до 17 сентября. Москва: Корвит, lk 75 – 76.

NOG õhuvägi (vt. Lisa 1.3.)

Kuna lennuväest kuulusid otseselt NOGi koosseisu vaid mõned lennukid (mis võisid olla 10. MK õhueskadrilli lennukid) ei võeta õhuväe isikkoosseisu arvutamisel arvesse.

NOG isikkoosseisu oletatav arv

Kokku võis olla seega Narva operatiivgrupi isikkoosseisus ca 20000 inimest. Arvutustes on arvestatud üksuste komplekteerituse tasemeks (välja arvatud üksused mille koosseis on teada) 50% isikkoosseisust.

2.2.3. Taandumine Eestist ja reorganiseerimine

Seoses Saksa vägede eduka pealetungiga Virumaal paiknenud väeagrupeeringle oli Punaarmee sunnitud 8. armeel Virumaal paiknenud üksused välja tõmbama. NOG oli ette valmistanud taandumisoperatsiooni.⁵² Sellest järeldub, et 8. armeel läks ilmselt taandumisoperatsiooni käigus mitte Kingissepa kaitsesektori vaid NOGi alluvusse (vt. Lisa 3.2.).⁵³

Taandumine Eestist oli tähelepanu vääriv operatsioon. NOGi taandumise käigus allusid talle operatiivselt lisaks 8. armeele ka 2. merejalaväebrigaad, 11. raudteekahurite patari ja võimalik et ka soomusrongid (vt. Lisa 3.2 ja Lisa 3.4.).

18. augustil taandusid NOGi väed Eestist välja ja koondusid Kaporje piirkonda.⁵⁴

Narva operatiivgrupp reorganiseeriti 22. augustil ümber Slutsk – Kolpino operatiivgrupiks, staabi asukohaga Gatšinas, mis omakorda 02.09.41 reorganiseeriti 55. armeeks. Armeeks reorganiseerimist soodustas ilmselt asjaolu, et operatiivgrupp oli edukalt juhtinud 8. armeel tegevust.⁵⁵

⁵² Udalov, N. 1965. Kohtumine jäi ära. - Mang, K., Pähklmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 249.

⁵³ Militaaroperatsioonides on tavaks, et piirkonnas varem olnud üksus ja seoses sellega ka maastikuga tuttavam olev üksus saab ühisoperatsioonide korral juhtivaks üksuseks.

⁵⁴ Udalov, N. 1965. Kohtumine jäi ära. - Mang, K., Pähklmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 249.

⁵⁵ Удалов, Н., Е. 1969. Нарва, год сорок первый. - Потехин, Я. Ф. Пароль - "Победа!". Ленинград: Лениздат, lk 61; Мощанский, И., Хохлов, И. 2002. Невский бастион. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть 2. Москва: БТВ-МН, lk 6.

3. LAHINGTEGEVUS VIRUMAAL

3.1. Virumaa olulisus

Sõjasündmused, mis toimusid 1941. aastal Virumaal ei olnud juhusest tingitud, vaid teatud eelnenud sündmuste loogiline tagajärg. Järgnevalt on analüüsitud olulisi eelnenuid sündmusi, mõistmaks Virumaal toimunud lahingtegevust.

Juuli alguseks taipas Punaarmee ülemjuhatus, millises ohus oli Leningrad armeegrupp "Nord" eduka pealetungi tõttu. 04.07 käskis ülemjuhatus Põhjarindel mehitada kaitseliini Narva-Luuga-Staraja Russa-Borovitsa, mille sügavuseks pidi saama 10-15 km ning mis pidi olema kaetud miiniväljade ja tõketega. Kaitseliin tuli jagada kaitsepiirkondadeks, mis pidid koosnema eelkaitsepiirkonnast ja diviisi-kaitsepiirkonnast.⁵⁶

Vastutus kaitseliini eest Narvast – Ilmenini läks 06.07. formeeritud Luuga operatiivgrupile. Sel ajal asus rinne Eestis Emajõe joonel ja jätkus lõuna poole Pihkvast Ostrovi suunas. Eestisse taandunud 8. armee oli veel Looderinde alluvuses. Seoses kujunenud olukorraga, määras Loodesuuna ülemjuhatus 13.07. Loode- ja Põhjarinde uueks piiriks Pihkva – Novgorodi üldjoone ning allutas 8. armee Põhjarindele. Vastutus Luuga, Pihkva ja Gdovi (Oudova) suuna ning Eesti territooriumi eest anti samuti Põhjarindele.⁵⁷

Tekkinud oli olukord, kus enamus armeegrupi "Nord" põhijõududest olid Peipsi ja Ilmeni järvede vahelisel territooriumil ning Eesti territooriumil opereerisid vaid mõned Saksa diviisid. Armeegrupi Nord löögirusikaks olnud 4. tankigrupp üritas jätkata kiiret edasitungi hõivates selleks Luuga jõel 14. juulil Ivanovskoje ja Bolshoe-Sabski (Kingsisepast mõnikümmend kilomeetrit kagu suunas) juures sillapead.⁵⁸ Jätkanuks 4. tankigrupp oma pealetungi oleks Põhjarinde olukord ilmselt kujunenud veelgi hullemaks, kuid Saksa ülemjuhatus nõudel muutis tankigrupp suunda ja sellega andis Põhjarindele aega kaitse korraldamiseks (vt. Lisa 5.6.).⁵⁹

Põhjarinne oli raskes olukorras. Hoolimata püüdlustest ei suudetud saksa vägede pealetungile vastu seista. Erandiks oli siin Eesti territoorium, kus juuli algul toimunud lahingutes pidid Saksa väed tagasi tõmbuma. Ilmselt otsustaski Põhjarinne selle tõttu kasutada Eestit kohana, kus tekitada oma vägede ülekaal. Lisaks oleks edu Eesti territooriumil taganud ka Punalipulise Balti laevastiku maapoolse julgeoleku. Eesti territooriumil soodustab ülekaalu saavutamist geograafiline asend: põhjast ja läänest piirab Eestit meri ning idast Peipsi ja

⁵⁶ Петров, Б., Н. 1992. Оборона Ленинграда 1941 год. – Военно-исторический журнал 4-5, lk 14.

⁵⁷ Петров, Б., Н. 1992. Оборона Ленинграда 1941 год. – Военно-исторический журнал 4-5, lk 15.

⁵⁸ Лейтман, И., А. 1979. Инженерные войска города-фронта. Ленинград: Лениздат, lk 11

⁵⁹ Хаупт, В. 2005. Группа армий "Север". Москва: Центрполиграф, lk 59.

Pihkva järv. Kindlustanuks Punaarmee oma edu Eestis, võinuks ta ohustada kogu armeegrupi "Nord" tagalat.

Edukaks sõjategevuseks Eesti territooriumil oli Punaarmeele oluliseks mitte lasta Eesti maismaaühendust Leningradiga läbi lõigata, sest vastasel korral poleks ta saanud 8. armee operatsioone toetada. 8. armee eduka lahingtegevuse korral oleks Eestisse toodud ilmselt lisavägesid. Seega oli oluline hoida lahti maismaaühendust, mis läbis Virumaad ning mille olulisimaks sõlmpunktiks oli Narva. Oletused 8. armee pealetungiplaanide kohta toetuvad Põhjarinde poolt 8. armeele antud lahingkäskudele, mille läbivaks jooneks on pealetung mitte kaitseoperatsioon. Ka peale Mustvee piiramisrõnga tekkimist ei muutunud lahingkäskude iseloom. Eestiga seotud plaanide kaugeleulatuvust näitab ka juulikuus üle Narva jõe vähemalt kolme pontoonsilla ehitamine.⁶⁰

3.2. Lahingtegevus Virumaal

Lahingtegevus Virumaal on jaotatav kolmeks etapiks lähtuvalt lahingtegevuse iseärasusest.

Narva operatiivgrupp alustab lahinguid

Esimesena jõudis Virumaa territooriumini 58. JD eelüksus Peipsi idakallast pidi Skamja küalani 19. juulil. Pealetungi lõpp-eesmärk oli Eestis paiknenud Nõukogude vägede maismaaühendus Leningradiga lõplikult ära lõigata Narva maakitsuse juurest. Eelüksusse kuulus 209. jalaväerügemendi pataljon ja suurtükiväe patareid.⁶¹

58. JD pealetungi peatas 191. LD. Pealetungi peatamiseks kasutati ka Peipsi flotilli ning PBL lennuväe abi 19.07. Pärast esialgseid katseid käigult Narva jõgi ületada Vasknarva juures, proovisid Saksa väed edu saavutada tungides põhja poole edasi, kuid Pljussa ja Narva jõe ristumiskohast põhja poole ei suudetud tungida (vt. Lisa 5.7).

Toetamaks NOGi vägesid ning takistamaks saksa vägede juurdevedu pommitasid Peipsi flotilli kahuripaadid Gdovi (Oudova) lähedal raudteed. 22.07 ja 23.07 pommitas flotilli saksa lennuvägi.⁶²

⁶⁰ Trankmann, N. 1965. Narva töölised lahingus. - Mang, K., Pähklmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 252; Гладыш С.А., Милованов В.И. 1994. Восьмая общевойсковая. Боевой путь 8-й армии в годы Великой Отечественной войны. Институт военной истории МО РФ, <<http://www.rkka.ru/oper/8army/8army4.htm>>; Петров, Б., Н. 1992. Оборона Ленинграда 1941 год. – Военно-исторический журнал 4-5, lk 17- 18; Иринархов, Р., С. 2004. Прибалтийский особый... Минск:Харвест, lk 434-435, 438-439, 440-441.

⁶¹ Хаупт, В. 2005. Группа армий "Север". Москва: Центрполиграф, lk 61.

⁶² Лазарев, Н. М. 1999. 1941-ый от 22 июня до 17 сентября. Москва: Корвит, lk 72,74-76; Удалов, Н., Е. 1969. Нарва, год сорок первый. - Потехин, Я. Ф. Пароль - "Победа!". Ленинград: Лениздат, lk 56; Золотарев, В., А. 2005. Великая Отечественная война 1941 – 1945 гг.: Действующая армия. Москва:"Кучкого поле", „Animi Fortitudo“, lk 259.

8. armee lahingud kuni Kunda läbimurdeni

Lääne poolt tegutsesid Punaarmee vastu saksa 26. ja 42. AK, kokku 5 diviisiga. Virumaa suunal tegutses neist 26. AK: 93. JD, 291. JD ning 254. JD, mis viidi hiljem Tallinna suunale.⁶³ Punaarmeel oli Virumaal vastu panna 118., 268. LD, nõrgenenud 48., 11., 125. LD ja mõningad tagalakaitseüksused.

Lääne poolt Peipsi järve algas lahingtegevus Virumaal kohtumislahinguga (saksa edasitungivad väed kohtusid Punaarmee edasitungivate vägedega) 29. juulil, mille tagajärjel pataljonisuurune Punaarmee väeosa taganes Simuna suunas.⁶⁴

Saksa väed opereerisid Virumaal pidevalt kas vähemuses või siis võrdse vastase vastu. Sellele järeldusele tuli juba enne lahingtegevuse algust Virumaal ka Põhjarinde väejuhatuse, kes olukorra päästmiseks saatis 8. armeele täiendust ja nõudis erakorralisi meetmeid, purustamaks saksa väegruppeering pealetungiga Eestis. Pealetung pidi toimuma 27.-28. juulil ja tema eesmärgiks oli hävitada 254. JD. Pealetung nurjus varem alanud sakslaste pealetungi tõttu.⁶⁵

Saksa väed vallutasid: 30.07 Simuna, 02.08 Väike-Maarja, 04.08 Tapa, 05.08 Kadrina, 07.08 Rakvere ja 07.08 õhtul jõudsid Kunda lähedal 254. JD üksused mereni.⁶⁶ Kuigi Punaarmee oli nimetatud piirkondade kaitseks rajanud mitmeid kiirkindlustatud positsioone ei suutnud ükski neist märkimisväärtset vastupanu osutada. Pealtnägijate tunnistuste kohaselt oli Punaarmee üksustel tugevaid distsipliiniprobleeme – lahing kestis mõnikord kuni Saksa suurtükiväe tule alguseni. Samuti oli Punaarmee tõketest teinekord vähe kasu – väidetavalt andsid kohalikud elanikud ja metsavennad head infot miiniväljade paiknemisest.⁶⁷

Saksa vägede pealetungi üritas Punaarmee peatada tuues lahingusse äsja Eestisse saabunud 118. ja 268. LD üksused ja üritas kaitseliini sisse võtta Viru-Jakobi, Kullenga, Kadapiku, Saksi, Udriku, Põima, Ohepalu joonel, kuid kusagil Saksi piirkonnas mürdsid Saksa väed kaitseliinist läbi, sundides sellega Punaarmeed taganema.⁶⁸

Peamine roll kaitse desorganiseerumisel oli 8. armee juhtimise kokkukukkumisel. 8. armee staap langes 04.08 Saksa üksuste rünnaku alla ja oli sunnitud paaniliselt põgenema. On ilmne, et armee juhtimist sellises olukorras toimuda ei saa. Kuigi enamasti on kõrgemad juhtimistasandid dubleeritud (eksisteerivad varustaabid, mis hädaolukorras juhtimise üle võtavad) näitab kujunenud olukord, et 8. armeel kas selline varustaap puudus või ei suutnud

⁶³ Õun, M. 1996. Võitlused Läänemerele. Suvi 1941. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, lk 56; Haupt, W. 1963. Baltikum 1941. Neckargemünd: Scharnhorst Buchkameradschaft, lk 113, 119.

⁶⁴ Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 27, lk 623?

⁶⁵ Иринархов, Р., С. 2004. Прибалтийский особый... Минск:Харвест, lk 435.

⁶⁶ Иринархов, Р., С. 2004. Прибалтийский особый... Минск:Харвест, lk 439; Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 27, lk 626 - 628, 637.

⁶⁷ Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 27, lk 625, 630, 635 - 636

⁶⁸ Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 27, lk 632.

see juhtimist üle võtta. Seda tõestab Rakvere loovutamine ja Saksa üksuste jõudmine ilma olulise Punaarmee vastutegevuseta mereni. 8. armee rinde päästis täielikust kokkuvarisemisest vaid lennuvägi.⁶⁹

Sõjaväeline üksus ei saa jääda võimuvaakumisse – juhtimise puudmisel või selle kadumisel asendatakse see nii kiiresti kui võimalik. 8. armee juhtimise oleks pidanud üle võtma ilmselt 11. laskurkorpuse staap, kuid on tõenäoline, et antud korpus enam korpusena sel ajal ei eksisteerinud ja seetõttu ka juhtimist üle ei suutnud võtta.⁷⁰ 10. laskurkorpus 8. armee juhtimist peale Kunda läbimurret üle võtta ei saanud, kuna asus teisel pool rindejoont. Seega võttis 8. armee juhtimise üle Kunda läbimurde ajal või selle järel Narva operatiivgrupi staap, olles sel ajal kõrgeim juhtstruktuur Virumaal. Seda tõestab ka lennuväe kasutamine 8. armee taanduvate üksuste katmiseks Kunda läbimurde ajal. Lennukite kasutamist pidi samuti keegi juhtima ning koordineerima.

Kunda läbimurde käigus läksid armee üksused osaliselt segi. Virumaa territooriumile jäid 11., 48., 118., 125., 268. LD ja 10. laskurkorpuse 47. haubitsapolk.⁷¹

Kunda läbimurde järel algas Virumaa lahingutegevuses uus etapp.

8. armee taandumine Eesti territooriumilt

Saksa vägede edukas pealetung sundis 8. armee juhtkonda võtma sisse kaitsepositsioonid Kunda jõe ja Avijõe üldjoonel. Kahjuks puudub info selle kohta, milliseks hindas olukorda 8. armee juhtkond ise, kuid teadaolevalt hindas Põhjarinde juhtkond 8. armee tegevust valeks ja olukorrale mittevastavaks ning käskis hoida Loobu jõe joont (ca 50 km Kunda jõest lääne poole). Armeel kästi täita talle püsitatud ülesanne – hävitada vastane kasutades selleks 10. LK jõudusid ning juurde antud 118. ja 268. LD. Hiljem, 07.08. saades ettekande vägede olukorrast käskis Põhjarinde juhatus 08.08 võtta kaitsepositsiooni sisse Kunda jõe idakaldal, kuid ainult kui vägede korrastamiseks ja edasise tegevusplatvormi kindlustamiseks – ülesandeks jäi ikkagi pealetung Tapa-Rakvere suunas koostöös 10. LK üksustega.⁷²

Augusti algusest peale toodi Punaarmee poolt Virumaale 2 lisadiviisi: 118. ja 268. LD. Teadmata on, kui palju realselt neist diviisidest jõuti kohale tuua. Teadaolevalt jõuti 3. augustiks Kabala piirkonda tuua 2 ešeloni 268. LD ja Rakverre 118. LD 398. polk. Millele saabus lisaks veel üksikuid ešelone. Ajavahemikul 5. – 8.08 saabus veel 25 ešeloni, millest

⁶⁹ Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 27, lk 629, 632, 637; Хаупт, В. 2005. Группа армий “Север”. Москва: Центрполиграф, lk 72.

⁷⁰ Золотарев, В., А. 2005. Великая Отечественная война 1941 – 1945 гг.: Действующая армия. Москва: “Кучко поле”, „Animi Fortitudo“, lk 416.

⁷¹ Крылов, В., М. 1971. Лицом к лицу с врагом. - Зубов, Т. Таллин в огне. Таллин: Ээсти раамат, lk 78.

⁷² Иринархов, Р., С. 2004. Прибалтийский особый... Минск: Харвест, lk 438 – 441.

Sondas laeti maha 13.⁷³ Täiskoosseisulise diviisi transportimiseks oli vajalik 33 raudtee ešeloni.⁷⁴ Arvutuslikult saabus järelikult umbes 30 ešeloni ajavahemikus 03.08 – 08.08,⁷⁵ mis annab saabunud üksuse suuruseks pea täiskoosseisulise diviisi. On tõenäoline, et Põhjarinne ei jõudnud 118. ja 268. LD täiskomplekteerida, siiski oletuslikult oli kummaski vähemalt ca. 7000 meest.

Saabunud väed asetati Kunda jõe joonel positsioonidele, kus algasid lahingud 07.08.⁷⁶

Vaatamata ettevalmistatud kaitsepositsioonidele ja saabunud täiendusele, vallutasid Saksa väed 07.08. Sämi silla ning põhjas vallutas 93. JD Kunda asula, võttes 2500 vangi.⁷⁷ Olukord hakkas ohustama Padaoru joonele koondatud Punaarmee vägesid.

Vastavalt Põhjarinde korraldustele valmistas 8. armee väejuhatuse ette pealetungi tema ees olevatele Saksa üksustele. Pealetung pidi algama korraga kahest suunast: 10. LK Tallinna poolt ja 8. armee ülejäänud jõud Kabala suunalt eesmärgiga lõhkuda Kunda läbimurre. Selles operatsioonis saavutasid mõningat edu 10. LK väed, kes alustasid pealetungi 09.08. 10. LK pealetungi toetas PBL lennuvägi, 130 mm raudteekahurite patarei ning kaks kahuripaati.⁷⁸

Kabala piirkonnas pealetung takerdus. Selle asemel et reageerida muutuvale olukorrale, vedas 8. armee Kabala piirkonda 08.08 suurtükke juurde pealetungi alustamiseks. Saksa üksuste läbimurdmine Põlulast lõunas tõi 8. armee juhtkonna siiski arusaamisele pealetungi jätkamise mõttetusest ja 08.08 vastu 09.08 alustasid ööpimeduse katte all taandumist Kabalas olnud väeüksused Uljastele. Osa neist taandus edasi Purtse jõe joonele. Sinna oli ette valmistatud kaitsepositsioon. Uljaste kaitseks kasutas 8. armee tanke ja vähemalt ühte soomusrongi. Uljaste positsiooni kaitstes 8. armee ülejäänud vägede taandmise katteks.⁷⁹

Tekkinud olukorras pani 8. armee juhtkond 10. LK edasitungi seisma. Sellele reageeris Põhjarinde juhtkond jälle väga teravalt, andes korralduse 8. armeel moodustada kaitseliini Kunda jõel 11. LK jõududega, moodustada 118. ja 268. LD löögirusikas ning mitte mingil juhul 10. LK pealetungi seisma panna.⁸⁰

Põhjarindel oli ilmselt kas vale arusaam olukorrast või armee staap ei suutnud korraldust täita. Lahingud Purtse jõe joonel algasid 10.08. Purtse jõe joonel moodustasid Saksa väed kolm grupeeringut, mis pidid edasi tungima paralleelselt: piki mereranda, mööda Tallinn-Narva

⁷³ Иринархов, Р., С. 2004. Прибалтийский особый... Минск:Харвест, lk 437; Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 27, lk 639, 640.

⁷⁴ Георгиевский, А., С., Миловский, М., П., Высоцкий, В., К. 1968. Тыл Советской Армии. Москва: Воениздат, lk 118.

⁷⁵ Lisaks neile ešelonidele oli eelnevalt kohale toodud terve 118. LD 398. LP.

⁷⁶ Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 27, lk 641.

⁷⁷ Хаупт, В. 2005. Группа армий "Север". Москва: Центрполиграф, lk 72.

⁷⁸ Иринархов, Р., С. 2004. Прибалтийский особый... Минск:Харвест, lk 441; Крылов, В., М. 1971. Лицом к лицу с врагом. - Зубов, Т. Таллин в огне. Таллин: Ээсти раамат, lk 78.

⁷⁹ Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 27, lk 644 – 647.

⁸⁰ Иринархов, Р., С. 2004. Прибалтийский особый... Минск:Харвест, lk 442; Петров, Б., Н. 1992. Оборона Ленинграда 1941 год. – Военно-исторический журнал 6-7, lk 14.

maanteed ja Tallinn-Narva raudteed. Neisse kolme grupeeringusse koondas 26. AK pea kõik oma jõud, jättes lõuna poole Tallinn-Narva maanteed kuni Peipsi järveni vaid katteväeosad kogusuurusega kuni rügement.⁸¹

Edasitungi tarbeks alustati kohe peale vägede kohale jõudmist sildade ehitusega. 12.08. ööseks olid Saksa väed vallutanud Maidla asula ja jõudsid Maidla-Savala üldjoonele. Lahingutes Purtse jõe pärast ei olnud Punaarmee vaid reageerija: 12.08 kasutati ära öösel tulnud udu ja alustati pealetungi vähemalt kahel korral: Aidu-Liivalt suunaga Kiviõlisse, mis jõudis Kiviõli kaevanduseni. Pealetung löödi tagasi jalaväerelvadega. Teine pealetung oli suunatud Maidla asula tagasivõtmiseks ja algas tund aega esimesest hiljem. Pealetungi likvideerisid Saksa tankid. Pealetungivate vägede suurus jääb selgusetuks, teada on vaid pealtnägijate väited, et lahingtegevuses Maidla lõigus langes ligi 500 punaarmeelest. Viimase pealetungi kokkukukkumise järel alustasid 8. armee väed taandumist Kohtlasse, samuti loovutati kaitsepositsioon Roodu jõel ilma lahinguta.⁸²

Saksa pealetungivate vägede grupeeringus tekkis muutus: 254. JD suunati Tallinna suunale.⁸³ Järgmise kaitsepositsiooni hõivasid Punaarmee väed Pühajõe joonel. Kaitsepositsiooni ees asunud asustatud punktid anti käest ilma lahinguta. Samuti taandusid lõuna pool raudteed asunud Punaarmee üksused ilma lahinguta Iisaku ja Mäetaguse suunal Jõhvi enda järel teid mineerides.⁸⁴

Ajavahemikul 12.08 –13.08 viis Peipsi flotill läbi operatsiooni Gdovi piirkonnas. Operatsioon pidi toetama 8. armee üksuste taandumist ja oli tõenäoliselt koordineeritud Narva operatiivgrupi poolt.⁸⁵

Lahingus Pühajõe joone pärast sai raskuspunktiks Tallinn-Narva maantee sild, mis oli jäänud purustamata. Silla ületamisel Saksa vägede poolt 13.08. öösel murti Punaarmee vastupanu Pühajõe joonel. Kirjeldatud on ägedaid lahinguid ja suuri Punaarmee väehulki, kuid surmasaanud sakslaste hulgaks toodud vaid 36 meest. See viitab kas väga halvale lahingplaanile, Punaarmee kaitseplaani puudumisele või Punaarmee vägede arvu ülehindamisele.⁸⁶

⁸¹ Õun, M. 1996. Võitlused Läänemerele. Suvi 1941. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, lk 56; Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 27, lk 658.

⁸² Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 27, lk 653 – 658.

⁸³ Хаупт, В. 2005. Группа армий “Север”. Москва: Центрполиграф, lk 73.

⁸⁴ Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 27, lk 659.

⁸⁵ Лазарев, Н. М. 1999. 1941-ый от 22 июня до 17 сентября. Москва: Корвит, lk 72,74-76; Удалов, Н., Е. 1969. Нарва, год сорок первый. - Потехин, Я. Ф. Пароль - "Победа!". Ленинград: Лениздат, lk 56;

Золотарев, В., А. 2005. Великая Отечественная война 1941 – 1945 гг.: Действующая армия. Москва: “Кучково поле”, „Animi Fortitudo“, lk 259.

⁸⁶ Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 27, lk 660.

Järgmiseks osutasid vastupanu Punaarmee üksused Vaivina-Künnapõhja joonel⁸⁷, kuid Saksa vägede edasitung sundis hõivama uued kaitsepositsioonid Sõtke jõel, kus asusid ettevalmistatud positsioonid. Sõtke jõel asunud positsioonid viitavad juba NOGi tegevusele. On tõenäoline, et Sõtke jõgi oli ühtlasi ka NOG vastutusala läänepiiriks (vaata Lisa 5.7.).⁸⁸ 15.08. alanud saksa vägede pealetung ei üritanudki Sõtke jõe positsioonidest läbi tungida, vaid edasitungi alustati kahes suunas: mööda merekallast (kõrge paekalda varjus) ning lõuna poolt Tallinn-Narva raudteeliini. Pealetung oli edukas, vallutati Vaivara raudteejaam, see ohustas Sõtke jõel asunud positsiooni ümberpiiramisega ning kaitsel asunud Punaarmee üksused taandusid. Nende järgmised ettevalmistatud positsioonid asusid looduslikel kõrgendikel: Sinimägedel. Punaarmee proovis 16.08. alustada omapoolset pealetungi, kuid ebaõnnestus. Pealetungivate jõudude suurusel on teada vaid, et 2 roodu suurusel üksusel õnnestus sissemurre Saksa vägede keskkoha, mis likvideeriti peagi. Saksa väed jätkasid edasiliikumist. Põhjapoolne grupeering murdis Sinimägede positsiooni vastupanu ja jõudis 16.08. õhtul Udriasse. Lõunapoolne kolonn jõudis Auvere raudteejaamani. Lääne pool Narva jõge Punaarmee enam vastupanu ei osutanud - 17.08. langes ka Narva ilma vastupanuta.⁸⁹

3.3. Kokkuvõtte lahingtegevusest Virumaal

Vaadeldes Virumaal 1941. aastal toimunud lahingutegevust, näeme, et hoolimata Punaarmeele püsitud pealetungiülesandest kujunesid maastikul tegelikkuses välja kaitsepositsioonid, mis sageli olid lühiajalised ja vaid viivitasid Saksa vägesid.

Kaitset ei üritatud sisse võtta suvalistes kohtades, vaid looduslikult sobivates kohtades ning eelnevalt oli positsioone ka kindlustatud. Nii kujuneski Virumaa lahingute käik piki jõgede jooni: Kunda, Purtse, Pühajõe, Sõtke. Kui esimese kahe kaitsepositsiooni juures üritati veel vastupealetungile minna, siis kaks viimast kaitsepositsiooni olidki mõeldud viivitusoperatsiooni läbiviimiseks, et tagada üksustele piisav taandumisaeg.

Saksa väed tegutsesid paindlikult: valisid välja lahingu raskuspunkti ja jagasid jõud täpselt sellistesse gruppidesse, mis võimaldasid saavutada püstitud ülesande. See oli taktikaliselt

⁸⁷ Arhiivimaterjalides on kirjutatud „Vaivara-Künnapõhja“, mis on ilmselt lihtsalt eksitus, kuna Vaivara asub juba Sõtke jõe taga. Asukohalt on loogilisem kaitsejoon Vaivina-Künnapõhja. Vt. Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 27, lk 660.

⁸⁸ Мощанский, И., Хохлов, И. 2002. Направление Северо-Запад. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть 1. Москва: БТВ-МН, lk 19 – 20.

⁸⁹ Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 27, lk 660 – 661; Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 4, lk 39.

ehk ainuvõimalik lahendus, kuna Saksa väed ei omanud Virumaa territooriumil piisavat ülekaalu.⁹⁰

Kuigi taktikalisel tasandil saavutasid Saksa väed edu siis suuremas mastaabis armeegrupi "Nord" juhtkond oma ülesannet ei täitnud. Virumaal paiknenud väegruppeeringu taandumisteed ei suudetud läbi lõigata ja nad taandusid Eestist välja. Ilmselt mängis siin suurt rolli Saksa peastaabi sekkumine armeegrupi lahingplaanidesse – 4. tankigrupil ei lubatud läbi murda vasakult tiivalt e. Narva suunalt.⁹¹

Punaarmee oli taktikaliselt soodsamas olukorras - kaitsel. Lisaks polnud ründaval poolel isikkoosseisus piisavat ülekaalu. Sellest hoolimata suutsid saksa väed siiski suure osa Punaarmee väegruppeeringust Eesti territooriumil rivist välja viia. Põhiülesanne, Eesti territooriumi kaitse, jäi Punaarmeele täitmata ja sellegi täitmisel kandis ta liigseid kaotusi. 8. armee päästis NOG tegevus, mis ei võimaldanud 8. armee taandumisteed Narva maakitsuse juures läbi lõigata.

Seega ei saa nõustuda varasemate käsitlustega, kus on peetud edukaiks nii Punaarmee, kui Saksa vägede tegevust Narva suunal. Kumbki pool ei täitnud oma põhieesmärki – hävitada Eesti territooriumil olnud vaenlane.

⁹⁰ Хаупт, В. 2005. Группа армий "Север". Москва: Центрполиграф, lk 71.

⁹¹ Хаупт, В. 2005. Группа армий "Север". Москва: Центрполиграф, lk 54, 57, 59.

KOKKUVÕTE

1941. aastal toimunud heitluses Eestimaa territooriumi pärast sai võtmeküsimuseks Eestimaa maismaaühendus Leningradiga. Juuli alguseks kujunenud olukorras oli ainsaks toimivaks maismaaühenduseks Leningradi ja Eesti vahel ühendustee mis viis läbi Virumaa. Seega sai Virumaast väga oluline piirkond, mille pärast võidelda.

Punaarmee täitis Eesti territooriumi kaitsega kahte suuremat eesmärki: Leningradi kaitse sügavus ning Punalipulise Balti laevastiku peabaasi maismaapoolne kaitse.

Hoidmaks Eesti territooriumi, püstitas Põhjarinde juhtkond Eestis tegutsenud 8. armee juhtkonnale pealetungiülesande. Edu saavutamisel oleks olukord lisaks PBL julgeoleku tagamisele võimaldanud rünnata kogu armeegrupi "Nord" tagalat.

Teisalt üritas Saksa väejuhatust teha kõike, neutraliseerimaks PBL, lõikamaks läbi Narva maakitsus ning piiramaks täielikult ümber Eestis paiknenud Punaarmee väeagrupeeriing.

Nende kahe vastandliku jõu mõjul toimusidki kõik sündmused Virumaal ja Virumaa pärast.

Saksa väed suutsid olla edukad, hoolimata puudulikust õhutoetusest. Punaarmee omades õhutoetust ning kasutades ka laevastiku toetust, ei suutnud oma ülekaalu ja kaitsja eelist maksma panna vaid pidi taanduma nii Virumaalt kui ka hiljem kogu Eesti territooriumilt.

Käesoleva uurimistööga ongi tahetud esile tuua Virumaa olulisust 1941. aasta lahingtegevuses Eestis. Põhjendamatult palju on seni keskendutud Teise Maailmasõja Virumaa lahingute käsitlemisel vaid 1944. aastale.

Narva operatiivgrupi roll lahingtegevuses Virumaal 1941. aastal on seni olnud täiesti käsitlemata. Olemasolevad andmed tõestavad, et Narva operatiivgrupp täitis edukalt talle püstitatud ülesande. Ilma operatiivgrupi tegevuseta oleksid Saksa väed suutnud ellu viia oma plaani: Eesti territooriumi maismaaühendus läbi lõigata, et piirata ümber Eestis paiknenud Punaarmee väed. Kuid see ei olnud Narva operatiivgrupi ainus roll lahingtegevuses. Narva operatiivgrupp võttis üle ka 8. armee juhtimise kriitilisel hetkel (Kunda läbimurre) ning suutis päästa rinde täielikust kokkuvarisemisest.

VÕÕRKEELNE KOKKUVÕTE

In July, 1941 Red Army's Northern Front planned to attack Wehrmacht Army Group "Nord" units in Estonia. The task was given to the 8th army. During previous battles, the army has suffered heavy losses but had partly reinforced in the middle of July. To prevent cutting off army from the supply routes between Estonia and Leningrad Northern Front formed an operational group "Narva". The mission of operational group was generally to protect the Gdov (Oudova) – Narva direction and to not allow Wehrmacht advancing units to reach Gulf of Finland. Due to the action of the operational group, the Red Army's 8th army was able to retreat from Estonia.

KASUTATUD ALLIKAD

Arhiivimaterjalid:

- Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 4;
- Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 17;
- Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 26;
- Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 27;

Arhiivimaterjalide publikatsioonid:

- Arold, M. 1997. Sortside saladused V. Tartumaa kommunistid kutsetööl. Tartu: Tungal.
- Arold, M. 1999. Sortside saladused IX. Virumaa kommunistid kutsetööl I osa. Tartu: Tungal.
- Paul, I. 1975. Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas 1941 – 1945. Dokumente ja materjale. Tallinn: Eesti Raamat;
- Душенькин, В., В. 1975. Внутренние войска в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. Документы и материалы. Москва: „Юридическая литература“;
- Соловьев, Е., Д., Чугунов, А., И. 1976. Пограничные войска СССР в Великой Отечественной войне 1941. Москва: Наука;
- Сгибиев, Г., Г. 1958. Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Выпуск 34. Москва: Минстерства обороны Союза ССР;

Raamatud:

- Glantz, D., M. 2002. The battle for Leningrad, 1941 – 1944. Lawrence: University Press of Kansas;
- Glantz, D., M. 2005. Companion to Colossus reborn: key documents and statistics. Kansas: University Press;
- Haupt, W. 1963. Baltikum 1941. Neckargemünd: Scharnhorst Buchkameradschaft;
- Hiio, T. 2006. Estonia 1940 – 1945. Tallinn: Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Sihtasutus;
- Hummel, S. 2001. Die sowetische Nordwest- und Westfront im Sommer 1941. Frankfurt am Main: Peter Lang;
- Koguteos. 1943. Eesti rahva kannatuste aasta. Tallinn: Eesti Kirjastus;
- Larin, P. 1962. Lahingud Eestis 1941. aastal. Tallinn: Eesti Riiklik kirjastus;

- Lentsman, L. 1971. Eesti Rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas 1941 – 1945. Esimene köide. Tallinn: Eesti raamat;
- Mang, K., Pähklmägi, A. 1965. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat;
- Plocher, H. 1965. The German Air Force versus Russia, 1941. USAF HISTORICAL DIVISION: Aerospace Studies Institute Air University;
- Pähklmägi, A. 1971. Kangelaslikud kaitselahingud. Tallinn: „Eesti Raamat“;
- Пшенитшников, В. 1981. Ja ööst sai hommik. Tallinn: Eesti Raamat;
- Soome, A. 2003. Narva jõgi strateegilise tõkkena. Tartu: KVÜÕA lõputöö.
- Õun, M. 1996. Võitlused Läänemerel. Suvi 1941. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda;
- Анфилов, В. А. 1962. Начало Великой Отечественной войны. Москва: Военное издательство министерства обороны СССР;
- Ачкасов, В. И. 1973. Краснознаменный Балтийский флот в битве за Ленинград 1941-1944 гг. Москва: Наука;
- Брагин, В., И. 2006. Пушки на рельсах. Москва: Издание автора;
- Грищенко, П. Д., Дзинтарс, Я. К., Добровольскас, И. В. 1966. Борьба за Советскую Прибалтику в Великой Отечественной войне, 1941-1945 : в трех книгах. Книга 1, Первые годы. Рига: Лиесма;
- Георгиевский, А., С., Миловский, М., П., Высоцкий, В., К. 1968. Тыл Советской Армии. Москва: Воениздат;
- Гужков, А., А. 1981. Балтийские зенитчики. Tallinn: Eesti Raamat.
- Хаупт, В. 2005. Группа армий “Север”. Москва: Центрполиграф;
- Иноземцев, И., Г. 1978. Под крылом – Ленинград. Москва: Министерства обороны СССР;
- Иринархов, Р., С. 2004. Прибалтийский особый... Минск: Харвест;
- Платонов С.П. 1964. Битва за Ленинград. 1941-1944. Москва: Воениздат;
- Колесник, А.Д. 1974. Народное ополчение городов-героев. Москва: Наука;
- Ковалев, С.Н. 1999. Петербургский Петроградский Ленинградский военный округ 1864 – 1999. Санкт-Петербург: Полигон;
- Статюк, И. 2005. Оборона Прибалтики 1941. Москва: Издательский центр “Экспринт”;
- Коломиец, М. 2002. 1941: бой в Прибалтике. Москва : Издательство „Стратегия КМ”;

- Мощанский, И., Хохлов, И. 2002. Направление Северо-Запад. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть 1. Москва: БТВ-МН;
- Мощанский, И., Хохлов, И. 2002. Невский бастион. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть 2. Москва: БТВ-МН.
- Лазарев, Н. М. 1999. 1941-ый от 22 июня до 17 сентября. Москва: Корвит;
- Лейтман, И., А. 1979. Инженерные войска города-фронта. Ленинград: Лениздат;
- Золотарев, В., А. 2005. Великая Отечественная война 1941 – 1945 гг.: Действующая армия. Москва: "Кучкого поле", „Animi Fortitudo“;
- Зонин, С., А. 1975. Мы из Кронштадта. Ленинград: Лениздат;
- Потехин, Я. Ф. 1969. Пароль - "Победа!". Ленинград: Лениздат;
- Винницкий, Л., Г. 1980. Бойцы особого фронта. Ленинград: Лениздат;
- Смирнов, Н., К. 1964. Воеует Балтика. Ленинград: Лениздат;

Artiklid:

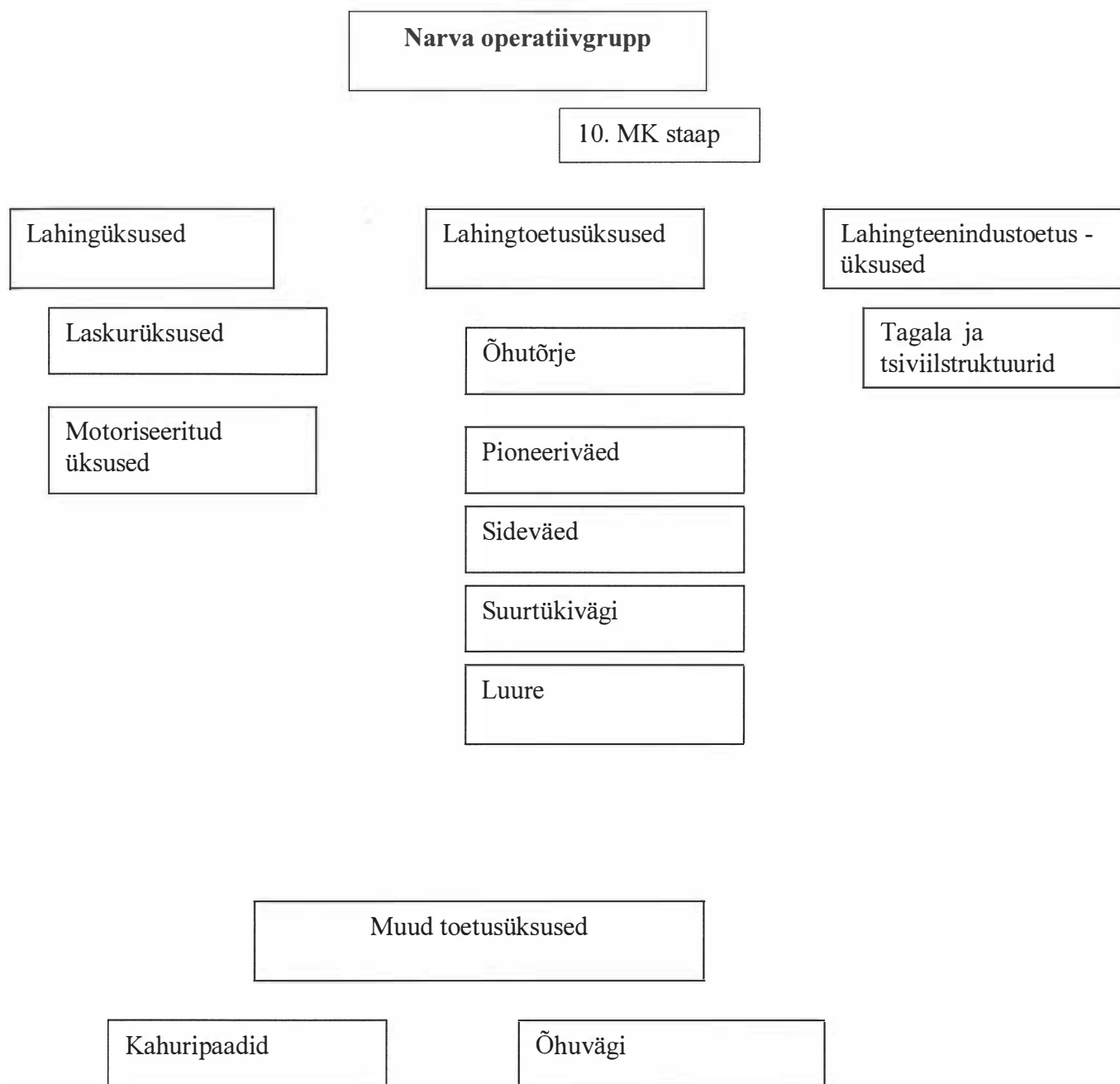
- Barbašin, I. 1965. 8. armee kaitselahingud Eestis - Mang, K., Pähklikmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat;
- Kihno, V. 1965. Raske oli maha jätta ... - Mang, K., Pähklikmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat;
- Paaver, M. Noorsõduri mälestused. - Mang, K., Pähklikmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat;
- Paul, I. 1965. Rahvaväe võitlustee. - Mang, K., Pähklikmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat;
- Punga, O. 2001. Mõtteid aastatel 1940 – 1941 tegutsenud metsavendadest. – Kaitse kodu 1(31), lk 28 – 30;
- Punga, O. 2002. Mõtteid aastatel 1940 – 1941 tegutsenud metsavendadest VII. - Kaitse kodu 2(38), lk 31 – 35;
- Punga, O. 2002. Mõtteid aastatel 1940 – 1941 tegutsenud metsavendadest VIII. - Kaitse kodu 3(39), lk 20 – 23;
- Punga, O. 2002. Mõtteid aastatel 1940 – 1941 tegutsenud metsavendadest X. – Kaitse kodu 6(42), lk 27 – 29;
- Päss, A. 1965. Lõunapiirilt Soome laheni. - Mang, K., Pähklikmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat;

- Raia, T. 1965. Nõukogude võimu eest. - Mang, K., Pähklimägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat;
- Trankmann, N. 1965. Narva töölistes lahingus. - Mang, K., Pähklimägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat;
- Udalov, N. 1965. Kohtumine jäi ära. - Mang, K., Pähklimägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat;
- Крылов, В., М. 1971. Лицом к лицу с врагом. - Зубов, Т. Таллин в огне. Таллин: Ээсти раамат;
- Петров, Б., Н. 1992. Оборона Ленинграда 1941 год. – Военно-исторический журнал 4-5;
- Петров, Б., Н. 1992. Оборона Ленинграда 1941 год. – Военно-исторический журнал 6-7;
- Удалов, Н., Е. 1969. Нарва, год сорок первый. - Потехин, Я. Ф. Пароль - "Победа!". Ленинград: Лениздат;

Interneti allikad:

- Гладыш С.А., Милованов В.И. 1994. Восьмая общевойсковая. Боевой путь 8-й армии в годы Великой Отечественной войны. Институт военной истории МО РФ
< <http://www.rkka.ru/oper/8army/8army1.htm> >, (31.10.2006);
- Дриг, Е., Механизированные корпуса РККА.
< <http://mechcorps.rkka.ru/files/mechcorps/index.htm> >, (31.10.2006);
- Организация РККА - Организационная структура дивизии.
<<http://www.rkka.ru/org/str/rd.html>>, (16.11.2006);
- Справочник боевых расписаний РККА.
< <http://br.rkka.ru/> >, (01.11.2006).

Lisa 1: Narva operatiivgrupi struktuur⁹²

Allikad: Мощанский, И., Хохлов, И. 2002. Направление Северо-Запад. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть 1. Москва: БТВ-МН, lk 55; Удалов, Н., Е. 1969. Нарва, год сорок первый. - Потехин, Я. Ф. Пароль - "Победа!". Ленинград: Лениздат, lk 53; Дриг, Е., Механизированные корпуса РККА <http://mechcorps.rkka.ru/files/mechcorps/pages/10_meh.htm>; Udalov, N. 1965. Kohtumine jäi ära. - Mang, K., Pähklimägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 242; Зонин, С., А. 1975. Мы из Кронштадта. Ленинград: Лениздат, lk 380, 389.

⁹² Toodud struktuur on allikatele tuginev rekonstrueering, mis ei pruugi olla tõene.

Lisa 1.1. NOG lahingüksused⁹³

NOG lahingüksused

191 LD

546. LP

552. LP

559. LP

484. STV polk

7. mootorratturite polk 19.07 – 23.07

Soomusdivisjon

1. LP/ 4. rahvakaitseväge kergediviis

219. LP: alates 23.07

4. RKVkd 04.08 – 09.08

2. rahvakaitseväge diviis

?. pataljon/ 2. merejalaväge brigaad - alates 20.07

5. HP 19.07

6. HP 19.07

Petseri HP – alates 19.07

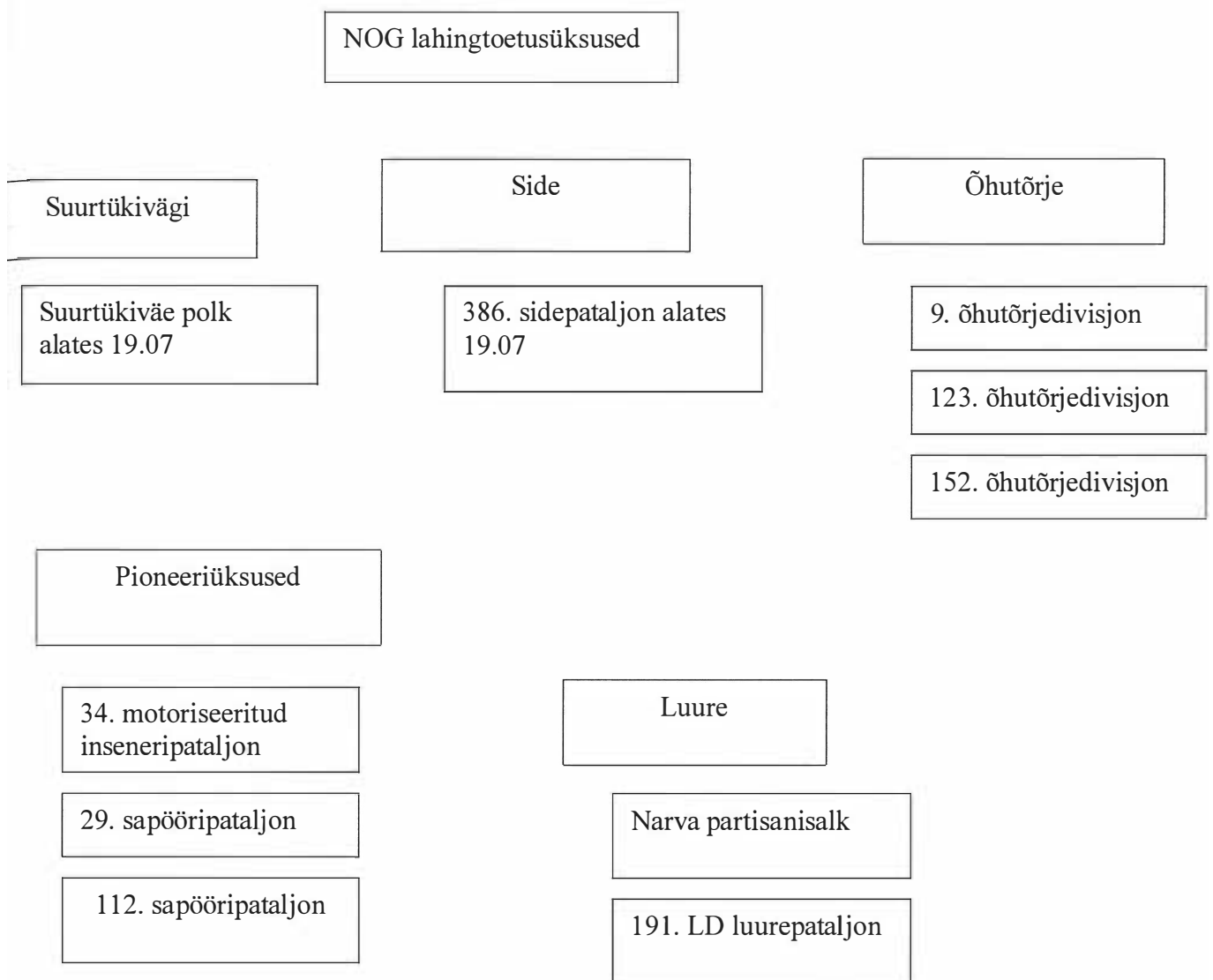
Narva töölispolk

PV 6. salga allüksus

Allikad: Удалов, Н., Е. 1969. Нарва, год сорок первый. - Потехин, Я. Ф. Пароль - "Победа!". Ленинград: Лениздат, lk 53, 55, 60; Дриг, Е., Механизированные корпуса РККА <http://mechcorps.rkka.ru/files/mechcorps/pages/10_meh.htm>; Колесник, А.Д. 1974. Народное ополчение городов-героев. Москва: Наука, lk 72; Платонов С.П. 1964. Битва за Ленинград. 1941-1944. Москва: Воениздат, lk 34; Udalov, N. 1965. Kohtumine jäi ära. - Mang, K., Pähklimägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 242; Arold, M. 1999. Sortside saladused IX. Virumaa kommunistid kutsetööl I osa. Tartu: Tungal, lk 43; Paul, I. 1975. Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas 1941 – 1945. Dokumente ja materjale. Tallinn: Eesti Raamat, dok. nr 67;

⁹³ Toodud struktuur on allikatele tuginev rekonstrueering, mis ei pruugi olla tõene.

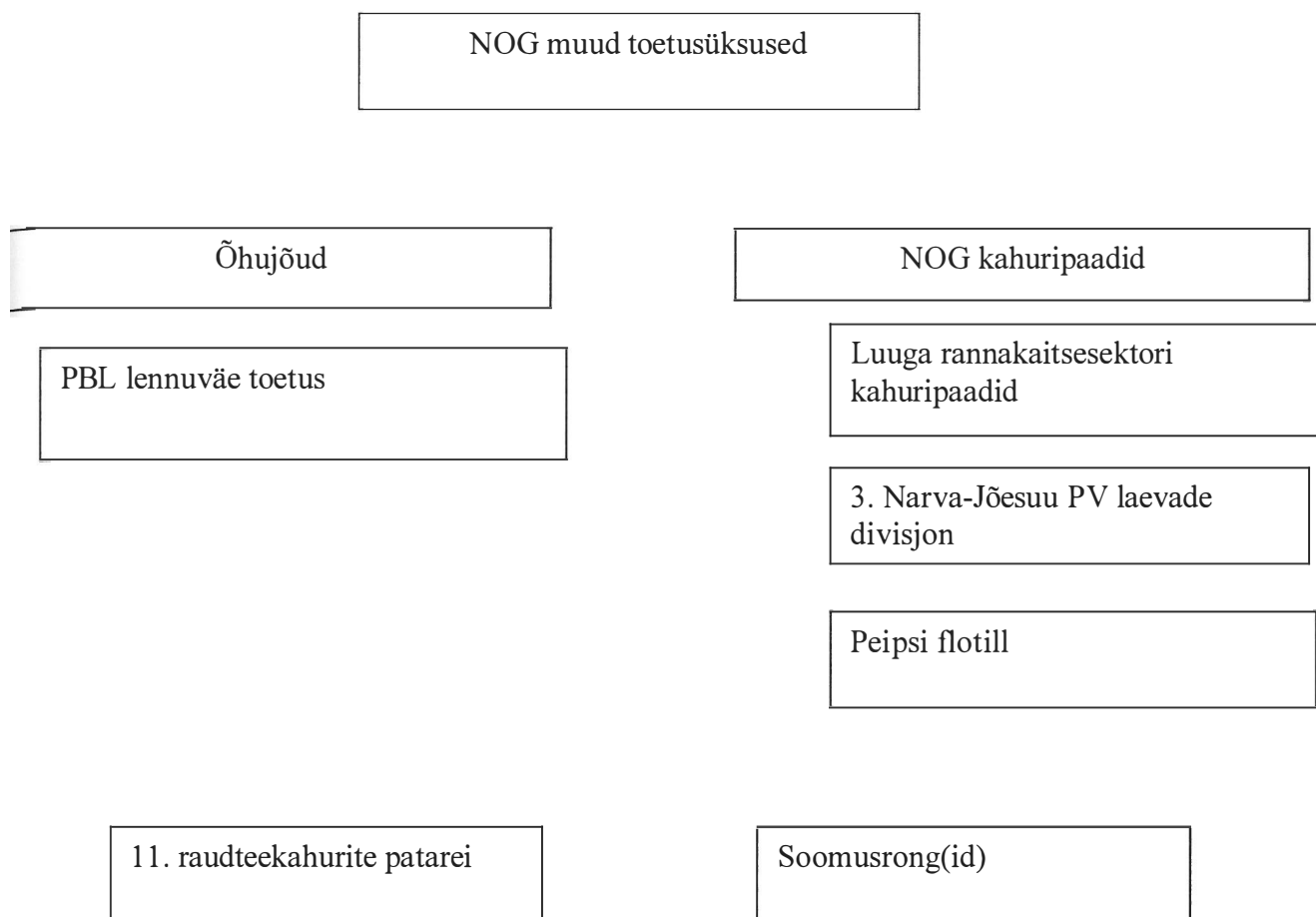
Lisa 1.2. NOG lahingtoetusüksused⁹⁴

Allikad: Удалов, Н., Е. 1969. Нарва, год сорок первый. - Потехин, Я. Ф. Пароль - "Победа!". Ленинград: Лениздат, lk 53; Trankmann, N. 1965. Narva töölisel lahingus. - Mang, K., Pähklmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 256; ¹ Восьмая общевойсковая. Боевой путь 8-й армии в годы Великой Отечественной войны. Институт военной истории МО РФ, <<http://www.rkka.ru/oper/8army/8army4.htm>>; Справочник боевых расписаний РККА, <http://br.rkka.ru/frames/handbookfr.files/index.php?search=&v_ID=25746&gsd=1941-06-22&ged=1941-09-30&PHPSESSID=99194fda2b0ba98edd24a283f2d7193b>; Дриг, Е., Механизированные корпуса РККА <http://mechcorps.rkka.ru/files/mechcorps/pages/10_meh.htm>; Kihno, V. 1965. Raske oli maha jätta ... - Mang, K., Pähklmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 263; Зонин, С., А. 1975. Мы из Кронштадта. Ленинград: Лениздат, lk 380, 389; Гужков, А., А. 1981. Балтийские зенитчики. Tallinn: Eesti Raamat, lk 49, 135, 146, 162

⁹⁴ Toodud struktuur on allikatele tuginev rekonstrueering, mis ei pruugi olla tõene.

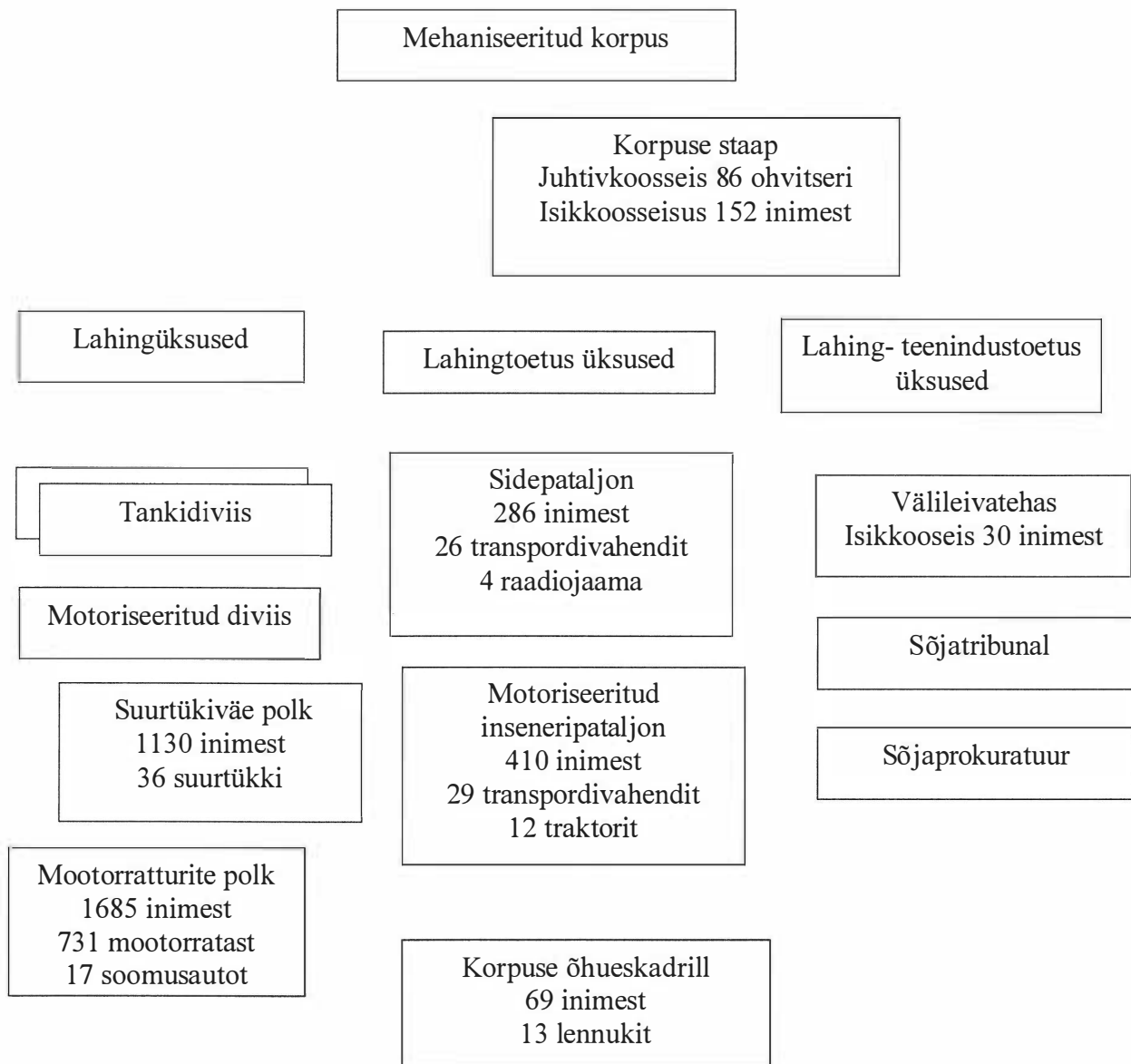
Lisa 1.3 NOG muud toetusüksused⁹⁵

Allikad: Удалов, Н., Е. 1969. Нарва, год сорок первый. - Потехин, Я. Ф. Пароль - "Победа!". Ленинград: Лениздат, lk 53; >; Дриг, Е., Механизированные корпуса РККА <http://mechcorps.rkka.ru/files/mechcorps/pages/10_meh.htm>; Paul, I. 1975. Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas 1941 – 1945. Dokumente ja materjale. Tallinn: Eesti Raamat, dok. nr. 67; Лазарев, Н. М. 1999. 1941-ый от 22 июня до 17 сентября. Москва: Корвит, lk 75 – 76; vt. ka Lisa 3.2 ja Lisa 3.4.

⁹⁵ Toodud struktuur on allikatele tuginev rekonstrueering, mis ei pruugi olla tõene

Lisa 2. Punaarmee mehhaniseeritud korpuse struktuur (1941. aasta).

Allikas: Hummel, S. 2001. Die sowetische Nordwest- und Westfront im Sommer 1941. Frankfurt am Main: Peter Lang, lk 95; Дриг, Е., Механизированные корпуса РККА <http://mechcorps.rkka.ru/files/mechcorps/pages/org_mk.htm>, <http://mechcorps.rkka.ru/files/mechcorps/pages/org_mtsp.htm>, <http://mechcorps.rkka.ru/files/mechcorps/pages/org_md.htm>.

Lisa 3. Põhjarinne

Käesolevas lisas käsitletakse vaid Virumaal või tema lähiümbruses tegutsenud Põhjarinde üksusi.

Põhjarinde koosseisu kuulusid lisaks 7, 14 ja 30 armeele veel:

Lisa 3.1. Luuga operatiivgrupp

5. juulil andis ülemjuhatus käsu kaitsta Leningradi lõunast ja edelast. Üks suundadest oli Luuga-Leningrad. Selle ülesande täitmiseks moodustati Luuga operatiivgrupp 6. juulil Põhjarinde käsul. Luuga operatiivgrupi koosseisu kuulusid 14. juulil 177, 191 LD; 1, 2, 4 RKVD; Leningradi jalaväe ja kuulipilduja kool; 1. üksik mägibrigaad; 41 LK (111., 90., 235., 118. LD). Operatiivgrupi rindelõik hõivati ajavahemikus 6.- 9. juulini. 23. juulil moodustas Põhjarinne Luuga operatiivgrupist 3 kaitsesektorit: Kingissepa, Luuga ja Lääne, mis jäid rinde otsealluvusse. Luuga operatiivgrupi koosseisu kuulus ka manöövergrupp. Selle koosseisus oli 2 motolaskur ja 1 tankipataljon, toetusrelvadeks olid suurtükivägi ja miinipildujad. Manöövergrupp moodustati 10. MK 24. tankidiviisi baasil (koosseisus 49. tankipolgu 2. pataljon (32 BT); 24. motoriseeritud olgu 1. pataljon, patareid 122mm haubitsaid, lisaks mõned ÕT kuulipildujad, TT-kahurid). Luuga operatiivgruppi õhutoetuseks oli enamus Põhjarinde õhuvägedest.⁹⁶

Luuga operatiivgrupi tegevuse toetuseks kasutas Põhjarinne olulise osa kasutada olevast õhutoetusest. Kokku oli Leningradi suunal Punaarmee kasutada 1300 lennukit. Lisaks rinde õhuvägedest kasutati ka PBL lennuväge ja 7. hävituslennukite korpust. PBL lennuväe ülesanne oli peamiselt 8. armee toetamine.⁹⁷

Luuga operatiivgrupi toetasid juuli keskpaigast peale 1. ja 10. MK üksused, lisaks soomusrongid ja dresiinid.⁹⁸

14. juulist arvati Luuga operatiivgrupi koosseisu 191. LD. Mis kaitses rindelõiku Narvast – Kingissepani, tema üks polk pidi kaitsma Narva linna ja Narva jõe sildu ja kaks teist polku

⁹⁶ Дриг, Е., Механизированные корпуса РККА

<http://mechcorps.rkka.ru/files/mechcorps/pages/10_meh.htm>; Винницкий, Л., Г. 1980. Бойцы особого фронта. Ленинград: Лениздат, lk 26; Ковалев, С.Н. 1999. Петербургский Петроградский Ленинградский военный округ 1864 – 1999. Санкт-Петербург: Полигон, lk 313, 315; Платонов С.П. 1964. Битва за Ленинград. 1941-1944. Москва: Воениздат, lk 32, 49, 50; Glantz, D., M. 2002. The battle for Leningrad, 1941 – 1944. Lawrence: University Press of Kansas, lk 39; Мощанский, И., Хохлов, И. 2002. Направление Северо-Запад. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть 1. Москва: БТВ-МН, lk 45, 51.

⁹⁷ Иноземцев, И., Г. 1978. Под крылом – Ленинград. Москва: Министерства обороны СССР, lk 49-50, 58, 60; Мощанский, И., Хохлов, И. 2002. Направление Северо-Запад. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть 1. Москва: БТВ-МН, lk 45, 47; Plocher, H. 1965. The German Air Force versus Russia, 1941. USAF HISTORICAL DIVISION: Aerospace Studies Institute Air University, lk 146.

⁹⁸ Мощанский, И., Хохлов, И. 2002. Направление Северо-Запад. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть 1. Москва: БТВ-МН, lk 48.

hõivama positsioonid Narva jõe ülemjooksul ja Luuga jõe põhjakaldal tõrjumaks saksa vägesid lõuna suunal.⁹⁹

118. LD kuulus algselt Looderinde koosseisu. Luuga operatiivgrupi koosseisus 14. juulist. Diviisi staap ja tagala sattus Gdovi(Oudova) ees piiramisrõngasse 15.-17. juulil ja transporditi Peipsi flotilli poolt Vasknarva. Diviisi polgud sattusid 17. juuli õhtul tankirünnaku alla ja hajutati. Diviisi kokkukogutud isikkoosseis jõudis Slantsõsse 21. juulil, kust veoautodel transporditi nad Narva.¹⁰⁰

2. rahvakaitseväge diviis formeeriti 12. juuliks vabatahtlikest Leningradi ümbruse inimestest. 14. juulil allutati Luuga operatiivgrupile. Isikkoosseis formeerimise järgselt 8721 inimest.

On üks väheseid üksusi, mille kohta on teada, et ta sai lahingute käigus täiendust.

Diviisi täiendati 4. kaardiväge rahvakaitsediviisi poolt: 4. augustil 897 inimest, 14. augustil 1508 inimest ja 15. augustil 1036 inimest.¹⁰¹ Diviisi relvastuseks olid vintpüssid, kuulipildujad, haubitsad, miinipildujat. Isikkoosseisust oli täielikult sõjalise väljaõppeta 12. juuli seisuga 4027 inimest. Kaadrisõjaväelasi oli vähe, ca 20 inimesti diviisi peale. Enamus ametikohti oli täidetud seersantide vahel isegi reameestega Punaarmeed. Diviisil oli suur puudus raskekuulipildujatest, täielikult puudusid tankitõrjekahurid ja õhutõrjevahendid. Autori arvates oli rahvakaitseväge diviisi sõjaline võimekus oluliselt nõrgem laskurdiviisi omast.¹⁰²

4. rahvakaitseväge kergediviis formeeriti Leningradi piirkonna hävituspataljonide baasil alates 16. juulist. Peale formeerimist lülitati Luuga operatiivgrupi koosseisu. Isikkoosseis formeerimise järgselt 4267 inimest. Varustus oli puudulik. Puudusid telefoniaparaadid ja kaablid, side suurtükipatareiga oli raskendatud. Relvastused olid 122 mm haubitsad, 76 ja 45 mm kahurid ning tankitõrjegranaadid.¹⁰³

Lisa 3.2. 8 armee

Alates 14.07 1941. oli armee Põhjarinde alluvuses. Tema ülesandeks oli teostada Eesti territooriumi kaitset. Alates 14. juulist sai armee täienduseks tanke (10 BT-7, 10

⁹⁹ Платонов С.П. 1964. Битва за Ленинград. 1941-1944. Москва: Воениздат, lk 34; Платонов С.П. 1964. Битва за Ленинград. 1941-1944. Москва: Воениздат, lk 32; Винницкий, Л., Г. 1980. Бойцы особого фронта. Ленинград: Лениздат, lk 29.

¹⁰⁰ Лазарев, Н. М. 1999. 1941-ый от 22 июня до 17 сентября. Москва: Корвит, lk 68,70-72; Платонов С.П. 1964. Битва за Ленинград. 1941-1944. Москва: Воениздат, lk 32; Грищенко, П. Д., Дзинтарс, Я. К., Добровольскас, И. В. 1966. Борьба за Советскую Прибалтику в Великой Отечественной войне, 1941-1945 : в трех книгах. Книга 1, Первые годы. Рига: Лиесма, lk 98-99.

¹⁰¹ Mainitud on veel ühte täiendust, kuid selle suurust ei ole antud ja kuupäeva kohta on teada et saadeti kohale 17. augustiks. Vt. Колесник, А.Д. 1974. Народное ополчение городов-героев. Москва: Наука, lk 40.

¹⁰² Платонов С.П. 1964. Битва за Ленинград. 1941-1944. Москва: Воениздат, lk 32, 185 - 186; Колесник, А.Д. 1974. Народное ополчение городов-героев. Москва: Наука, lk 35, 46, 50, 67.

¹⁰³ Колесник, А.Д. 1974. Народное ополчение городов-героев. Москва: Наука, lk 37; Платонов С.П. 1964. Битва за Ленинград. 1941-1944. Москва: Воениздат, lk 38,46,48,67,72,185.

soomusmasinat), suurtükke ja vähemalt 8000 meest, augusti alguses tugevdati kahe laskurdiviisiga. 8. armee taandus Narva jõe taha 17. augustil, koosseisus 11., 48., 118., 125., 268. LD. Peale taandumist ühendas Põhjarinde juhatus 8. armee Kingissepa kaitsesektoriga.¹⁰⁴

8. armee koosseisus oli 2 laskurkorpust: 10. ja 11. LK.

10. LK algses koosseisus: 10., 48., 90. LD; 47. haubitsapolk.¹⁰⁵

11. LK algses koosseisus: 11., 125. LD; 51. ja 73. haubitsapolk. Korpus likvideeriti 15.08, mis viitab kogu 8. armee struktuuri ümberkorraldusele ning näitab, et korpuse koosseis oli selleks ajaks vähenenud.¹⁰⁶

Lisaks tegutses Eesti aladel veel 8 armee koosseisus 65. LK algselt koosseisus 11. LD ja 16. LD. Korpuse tegevuse kohta autoril andmed puuduvad, puudub info tema korpuse vahendite(suurtükivägi, side, meditsiin jne) kasutamisest.¹⁰⁷

Lisaks mainitud üksustele osalesid veel 8. armee koosseisus Virumaa lahingutes:

152. Õhutõrje divisjon

Septembris 1940. a. moodustati Eesti Vabariigi Õhukaitsegrupi baasil 3 õhutõrjesuurtükiväe divisjoni mis arvati 22 LK koosseisu. Selle 152. divisjon arvati 8 armee koosseisu sõja alguses. Tegutses Pärnu, Märjamaa, Rapla, Rakvere ja Narva all. Taandus koos muude 8. armee üksustega Oranienbaumi.¹⁰⁸

6. piirivalvesalk

Paiknes Põhja-Eesti rannikul. Algselt koosseisus 1167 meest. Salk poolitati sakslaste Kunda läbimurde käigus. Idapoole jäänud salga liikmed, staap ja ka 3. komandatuur taandusid Narva-Jõesuusse. Ligikaudu 200 meest salgast osales lahingtegevuses Narva jõe ääres Kriüša küla juures 24.07. või 25.07. (ratsaeskadron oli lahingus alates 23. juulist), koos merejalaväelastega takistamaks saksa vägesid ületamast Narva jõge. Vahetati välja jalaväepolgu poolt 27. või 28. juulil. Augustis osales salk lahingutes Narva-Jõesuu lähistel. 16. augustil taandus salk Narva-Jõesuu lähistel üle Eesti piiri. Salk sai ülesandeks asuda

¹⁰⁴ Винницкий, Л., Г. 1980. Бойцы особого фронта. Ленинград: Лениздат, lk 66, 68; Грищенко, П. Д., Дзинтарс, Я. К., Добровольский, И. В. 1966. Борьба за Советскую Прибалтику в Великой Отечественной войне, 1941-1945 : в трех книгах. Книга 1, Первые годы. Рига: Лиесма, lk 106; Иринархов, Р., С. 2004. Прибалтийский особый... Минск:Харвест, lk 429, 431, 437; Мощанский, И., Хохлов, И. 2002. Направление Северо-Запад. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть 1. Москва: БТВ-МН, lk 48.

¹⁰⁵ Статюк, И. 2005. Оборона Прибалтики 1941. Москва: Издательский центр "Экспринт", lk 31; Коломиец, М. 2002. 1941: бой в Прибалтике. Москва : Издательство „Стратегия КМ”, lk 16.

¹⁰⁶ Золотарев, В., А. 2005. Великая Отечественная война 1941 – 1945 гг.: Действующая армия. Москва: "Кучково поле", „Animi Fortitudo“, lk 416; Статюк, И. 2005. Оборона Прибалтики 1941. Москва: Издательский центр "Экспринт", lk 31; Коломиец, М. 2002. 1941: бой в Прибалтике. Москва : Издательство „Стратегия КМ”, lk 16.

¹⁰⁷ Сгибнев, Г., Г. 1958. Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Выпуск 34. Москва: Минстерства обороны Союза ССР, lk 4.

¹⁰⁸ Kihno, V. 1965. Raske oli maha jätta ... - Mang, K., Pähklmägi, A. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 263; Pähklmägi, A. 1971. Kangelaslikud kaitselahingud. Tallinn: „Eesti Raamat“, lk 87.

kaitsel Kingissepa lähistel endisel Eesti-Nõukogude liidu piiride lähistel. Salga koosseisus sel hetkel oli ligi 500 meest.¹⁰⁹

2. raudteevalve diviisi 109. polk asus Tapa linna kaitsel, millest 220 meheline salk osales ka lahingus Tamsalu lähistel. Koos 11. LD taandusid 109. polgu staap, 2., 3., 4. ja tagavararoodud ja spetsiaalkomandod 17. augustil peale Narva sildade õhkimist Eestist välja Luga jõe kaitseliinile. 109. polgu kaotuste kohta ei ole autoril andmeid, kuid et lahingutes osales pea kaks tuhat meest on tegemist küllalt olulise üksusega. 109. polk oli üks nendest üksustest mis katsid 8 armee taandumist Virumaalt.¹¹⁰

Soomusrongid

03.08 – 09.08 tegutses Virumaal 2 soomusrongi. 2. raudteevalve diviisi koosseisus oli kokku 7 soomusrongi. On tõenäoline, et nimetatud maa-alal tegutsenud soomusrongid olid just 2. raudteevalvediviisi koosseisust, autori arvates on see vähetõenäoline, et Kingissepa kaitsesektorile allunud soomusrong toodi Virumaa lahingutesse.¹¹¹

2. Läti polk

Formeeriti Tormas 14.07. Isikkoosseisus 800 – 900 inimest. Relvastuses inglise tüüpi vintpüssid ja kuulipildujad. 16.07 arvati 8. armee koosseisu, tugevdati Jelgava hävituspataljoniga (240 inimest).¹¹² 18.07 osales lahingtegevuses Oluste, Lalsi ja Leie piirkonnas. Jäi Mustvee piiramisrõngasse. Osa polgust väljus Tudulinna piirkonnas piiramisrõngast 04.08.¹¹³

Hävituspataljonid.

8. juuliks oli Eesti territooriumil tagalakaitseks moodustatud 13 hävituspataljoni, igaühes umbes 200 inimest. Nende relvastus oli sageli halvakvaliteediline. Isikkoosseis koosnes sageli puuduliku sõjalise ettevalmistusega "vabatahtlikest" kommunistidest või töölistest. Hävituspataljonide juhid ja nende asetäitjad poliitalal – komissarid olid määratud piirivalve vägedest. Nende tegevuse paremaks kontrollimiseks loodi 8. armee tagalakaitse juurde

¹⁰⁹ Иринархов, Р., С. 2004. Прибалтийский особый... Минск:Харвест, lk 129; Соловьев, Е., Д., Чугунов, А., И. 1976. Пограничные войска СССР в Великой Отечественной войне 1941. Москва: Наука, dok. nr. 251; Arold, M. 1999. Sortside saladused IX. Virumaa kommunistid kutsetööl I osa. Tartu:Tungal, lk 43; Paul, I. 1975. Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas 1941 – 1945. Dokumente ja materjale. Tallinn: Eesti Raamat, dok. nr 67, lk 97.

¹¹⁰ Душенькин, В., В. 1975. Внутренние войска в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. Документы и материалы. Москва: „Юридическая литература“, dok. nr. 8, 108; Punga, O. 2002. Mõtteid aastatel 1940 – 1941 tegutsenud metsavendadest VIII. - Kaitse kodu 3(39), lk 21.

¹¹¹ Душенькин, В., В. 1975. Внутренние войска в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. Документы и материалы. Москва: „Юридическая литература“, lk 7; Eesti Riigiarhiiv. Fond R-358. Nimistu 1. Säilik 27, lk 632, 639, 643, 647 – 648; Punga, O. 2002. Mõtteid aastatel 1940 – 1941 tegutsenud metsavendadest X. – Kaitse kodu 6(42), lk 29.

¹¹² Paul, I. 1975. Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas 1941 – 1945. Dokumente ja materjale. Tallinn: Eesti Raamat, dok. nr. 74.

¹¹³ Грищенко, П. Д., Дзинтарс, Я. К., Добровольскас, И. В. 1966. Борьба за Советскую Прибалтику в Великой Отечественной войне, 1941-1945 : в трех книгах. Книга 1, Первые годы. Рига: Лиесма, lk 116, 117.

hävituspataljonide operatiivgrupp. Hävituspataljonid olid moodustatud rinde tagala kaitseks ja otseses lahingtegevuses osalema ei olnud mõeldud. Need korrad, kus HP-e kasutati rindeüksustena olid nad arvatavasti lähimad üksused mida oli võtta kriitilise olukorra likvideerimiseks.¹¹⁴

Peipsi flotill

Formeeriti 3. juulil 1941 aastal Leningradi ja Järverajooni merekaitsepiirkonna direktiiviga Džeržinski nimelisest kõrgemast sõjalis-merelisest insenerikoolist¹¹⁵ Peipsi järvel ülesandega katta maaväeüksuste tiibu ja kaitsta järve-kommunikatsioone Leningradi suunal.

Flotilli ülemaks määrati 1. järgu kapten Avraamov. Ametlikult allus Peipsi flotill Leningradi ja Järverajooni merekaitsepiirkonnale, mis omakorda allus Looderindele.

Flotillil oli kiiresti muutuv olukorras raske toime tulla, kuna oli suur puudus raadiotest ja väljaõppinud radistidest. Lisaks muutis flotilli olukorra keeruliseks, see et info olukorrast ja korraldused edasiseks tulid suure hilinemisega. Olukorra parandamiseks anti flotill 16. juulil 11. LK operatiivalluvusse. Flotilli kuulus 3 kahuripaati, 6 relvastatud praami, 13 kaatrit, haiglalaev ning sidelaev. Algselt oli flotill relvastatud vaid käsirelvade ja F-1 granaatidega. Džeržinski Merekoollil omal relvi polnud ja keerulises olukorras polnud neid kusagilt ka saada. Juulikuus relvastati alused ka kahuritega. Flotillile koosseisus oli ka 80-ne meheline kaldarood. Flotill likvideeriti ametlikult 27. august 1941.¹¹⁶

Lisa 3.3. Kingissepa kaitsesektor

23. juulil moodustati Luuga operatiivgrupi baasil 3 iseseisvat kaitsesektorit, millest üks oli Kingissepa kaitsesektor. Tema koosseisu läksid 90., 118. ja 191. LD; 2. rahvakaitseväge diviis ja 4. rahvakaitseväge kergediviis; osa Luuga rannakaitsesektorist; Leningradi jalaväekool; 14. tankitõrjebriigaad; soomusrong nr. 60; haubitsapolk nr. 519 ülemjuhatuses reservist. Tema ülesandeks oli mitte lubada saksa vägesid lõunast Gdovi maanteed pidi Narva ja Kingissepa kaudu liikuda Leningradini.¹¹⁷

¹¹⁴ Paul, I. 1975. Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas 1941 – 1945. Dokumente ja materjale. Tallinn: Eesti Raamat, dok nr. 49; Punga, O. 2002. Mõtteid aastatel 1940 – 1941 tegutsenud metsavendadest X. – Kaitse kodu 6(42), lk 28.

¹¹⁵ Высшее военно-морское инженерное училище им. Ф.Э. Дзержинского edasipidi Džeržinski merekool.

¹¹⁶ Лазарев, Н. М. 1999. 1941-ый от 22 июня до 17 сентября. Москва: Корвит, lk 72,74-76; Потехин, Я. Ф. 1969. Пароль - "Победа!". Ленинград: Лениздат, lk 56; Золотарев, В., А. 2005. Великая Отечественная война 1941 – 1945 гг.: Действующая армия. Москва: "Кучконого поле", „Animi Fortitudo“, lk 259.

¹¹⁷ Мощанский, И., Хохлов, И. 2002. Невский бастион. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть 2. Москва: БТВ-МН, lk 8; Платонов С.П. 1964. Битва за Ленинград. 1941-1944. Москва: Воениздат, lk 50; Мощанский, И., Хохлов, И. 2002. Направление Северо-Запад. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть 1. Москва: БТВ-МН, lk 55.

Kingissepa kaitsesektorile vägede allutamine ülemjuhatuses reservist näitab, et Punaarmee pidas antud piirkonna kaitset väga oluliseks.

Lisaks tugevdas Kingissepa kaitsesektorit 281 LD ja 1. tankidiviis ning 1. kaardiväe RKVD mis suunati Kingissepa grupeeringu tugevdamiseks augusti alguses Põhjarinde juhi Popovi poolt.¹¹⁸ Augusti algul oli Kingissepa kaitsesektori ülema reservis üks tankipataljon.¹¹⁹

Lisaks oli kaitsesektori alluvuses ilmselt ka Kingissepa lähistel 16- 21.07 lahingutes osalenud tankipolk (koosseisus 10 KV, 8 T-34, 25 BT-7, 24 T-26, 3 T-50, 4 T-38, 1 T-40, 7 soomusautot) ja üksik KV-pataljon (koosseisus 19 KV ning 36 soomusautot).¹²⁰

Kingissepas valvasid sildu soomusdresiinid, mis samuti olid ilmselt kaitsesektori alluvuses.¹²¹

1. kaardiväe rahvakaitseväge diviisi näol oli tegemist ebaühtlaselt relvastatud, kuid siiski ca. 10000 mehelise väeüksusega, kellel olid olemas ka suurtükiväetoetus, tagala, meditsiin jne. Kõige suurem probleem oli ilmselt selle üksuse väljaõpe, nagu enamusel teistel rahvakaitseväge diviisidel¹²².

Lisa 3.4. Luuga rannakaitsesektor

Moodustati Kroonlinna rannakaitsesektorist Punalipulise Balti laevastiku sõjanõukogu käsul. Tema alluvuses olid 21. suurtükiväedivisjon, 11., 12. ja 18. raudteekahurite patareid ja 2. merejalaväebrigaad. Tema operatiivalluvusse viidi suurtükipaadid "Krasnoe Znamja", "Volga" ja soomuskaatrid. Sektori territooriumil paiknes märgatav osa PBL'i lennuväest. Tema ülesandeks oli dessanditõrje Luuga jõe suudmest Narva laheni ning koostöö 8. armee üksustega.¹²³

11. üksikus raudteekahurite patareis oli kolm kahurit. Kaliiber 356 mm. Maksimaalne laskekaugus 31,2 km. Algselt paiknes tulepositsioonil Pakril. Peale Kroonlinna rannakaitsesektori jagamist allutati Luuga rannakaitsesektorile. Tema suure kaliibri tõttu kasutati teda kohtades kus rinde püsimisel oli suur oht. Teadaolevalt osales Kingissepa lähistel lahingutes ja toetas tulelöökidega 8. armee lahinguid.¹²⁴

¹¹⁸ Ковалев, С.Н. 1999. Петербургский Петроградский Ленинградский военный округ 1864 – 1999. Санкт-Петербург: Полигон, lk 317; Платонов С.П. 1964. Битва за Ленинград. 1941-1944. Москва: Воениздат, lk 49; Колесник, А.Д. 1974. Народное ополчение городов-героев. Москва: Наука, lk 48.

¹¹⁹ Винницкий, Л., Г. 1980. Бойцы особого фронта. Ленинград: Лениздат, lk 50.

¹²⁰ Мощанский, И., Хохлов, И. 2002. Направление Северо-Запад. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть 1. Москва: БТВ-МН, lk 47.

¹²¹ Мощанский, И., Хохлов, И. 2002. Направление Северо-Запад. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть 1. Москва: БТВ-МН, lk 48.

¹²² Колесник, А.Д. 1974. Народное ополчение городов-героев. Москва: Наука, lk 38-39, 48-49, 59.

¹²³ Rannakaitsesektor moodustati peale 14. juulit. Vt. Ачкасов, В. И. 1973. Краснознаменный Балтийский флот в битве за Ленинград 1941-1944 гг. Москва: Наука, lk 150

¹²⁴ Ачкасов, В. И. 1973. Краснознаменный Балтийский флот в битве за Ленинград 1941-1944 гг. Москва: Наука, lk 150, 335; Брагин, В., И. 2006. Пушки на рельсах. Москва: Издание автора, lk 313.

12. ja 18. üksikute raudteekahurite kummaski patareis 4 relva. Maksimaalne laskekaugus 37,8 km. Algselt asus 12. patarei tulepositsioonil Pakril ja 18. patarei asus tulepositsioonil Liepajas. Peale Kroonlinna rannakaitsesektori jagamist allutati Luuga rannakaitsesektorile. Toetasid tulelöökidega 8 armee lahinguid. 18. patarei osales Kingissepa ja Narva all peetud lahingutes. 12. patarei tegevuse kohta autoril andmed puuduvad.¹²⁵

2. üksik merejalaväebrigaad formeeriti 12. juulil laevade isikkoosseisust, õppe- ja rannakaitseosadest. Komandöriks major Losjakov. Koosseisus 5 merejalaväe pataljoni (igas umbes tuhat inimest), tankipataljon, suurtükiväedivisjon, sapöörirood ja siderood. Igal merejalaväepataljonil oli oma 76mm kahurite patarei, sapööri, keemia ja sideüksus. Brigaad allus Luuga rannakaitse sektorile. Brigaadi relvastuses olid SVT poolautomaat vintpüssid, 82 mm miinipildujad. Pataljonid ei olnud veel täiskooresseisulised, kui nad Kingissepa lähistel võitlusse viidi. Merejalaväe üksused kandsid suuri kaotusi võitlustes, väidetavalt nende ettevalmistus oli nõrk, suurtükiväe toetus halb ning lisaks puudusid reservid. Brigaad kattis 8 armee väljatõmbumist Eestist. 16. augustil allutati talle operatiivselt 2. pataljon üksikust kursandibrigaadist.¹²⁶

Üksik kursandibrigaad formeeriti juuni lõpus – juuli alguses Leningradis 5 meresõjakooli baasil. Ülemaks kontra-admiral S. Ramishvili. Koosseisus 5 pataljoni (igauks ühest koolist).

1. juulist hõivas brigaad vastutusala, mis piirnes rannaäärega Peterhofist Narvani põhjast ja lõunast Leningrad-Kingisepp-Narva maanteega. Ülesandeks oli hävitada vaenlase dessandid ja kaitsta Põhjarinde tagalat. Brigaadi relvastuses oli vaid laskurelvad ja ta ei olnud mõeldud võitlemaks regulaarväe üksustega. Olukorrast tingitult viidi 2. kursandipataljon 2. merejalaväebrigaadist operatiivalluvusse. Brigaadi relvastuses olid Mosini vintpüssid, RGD granaadid, mõned SVT poolautomaatvintpüssid ja mõned PPD püstolkuulipildujad.¹²⁷

¹²⁵ Ачкасов, В. И. 1973. Краснознаменный Балтийский флот в битве за Ленинград 1941-1944 гг. Москва: Наука, lk 150; Брагин, В., И. 2006. Пушки на рельсах. Москва: Издание автора, lk 302.

¹²⁶ Лазарев, Н. М. 1999. 1941-ый от 22 июня до 17 сентября. Москва: Корвит, lk 22, 24, 25, 26; Ачкасов, В. И. 1973. Краснознаменный Балтийский флот в битве за Ленинград 1941-1944 гг. Москва: Наука, lk 370 - 372.

¹²⁷ Лазарев, Н. М. 1999. 1941-ый от 22 июня до 17 сентября. Москва: Корвит, lk 14, 19; Ачкасов, В. И. 1973. Краснознаменный Балтийский флот в битве за Ленинград 1941-1944 гг. Москва: Наука, lk 369

Lisa 4. Punaarmee laskurdiviisi ja Wehrmachi jalaväediviisi võrdlus

Punaarmee laskurdiviisi tabelkoosseisus oli 1941. aastal 14483 meest, 132 suurtükki ja 558 kuulipildujat. Liikurvahenditeks 558 sõidukit ja 3039 hobust.

Saksa jalaväediviisi kuulus 1941. aastal 16859 meest, 576 kuulipildujat ja 74 suurtükki. Liikurvahenditeks 902 sõidukit ja 6358 hobust. Mõlemad diviisid on organiseeritud sarnaselt: igasse diviisi kuulub 3 peamist jalaväeüksust (Punaarmee polk, Wehrmachtis rügement) ja nende lahingut toetavad elemendid: side, suurtükivägi, insenerväed, tagala jne.¹²⁸

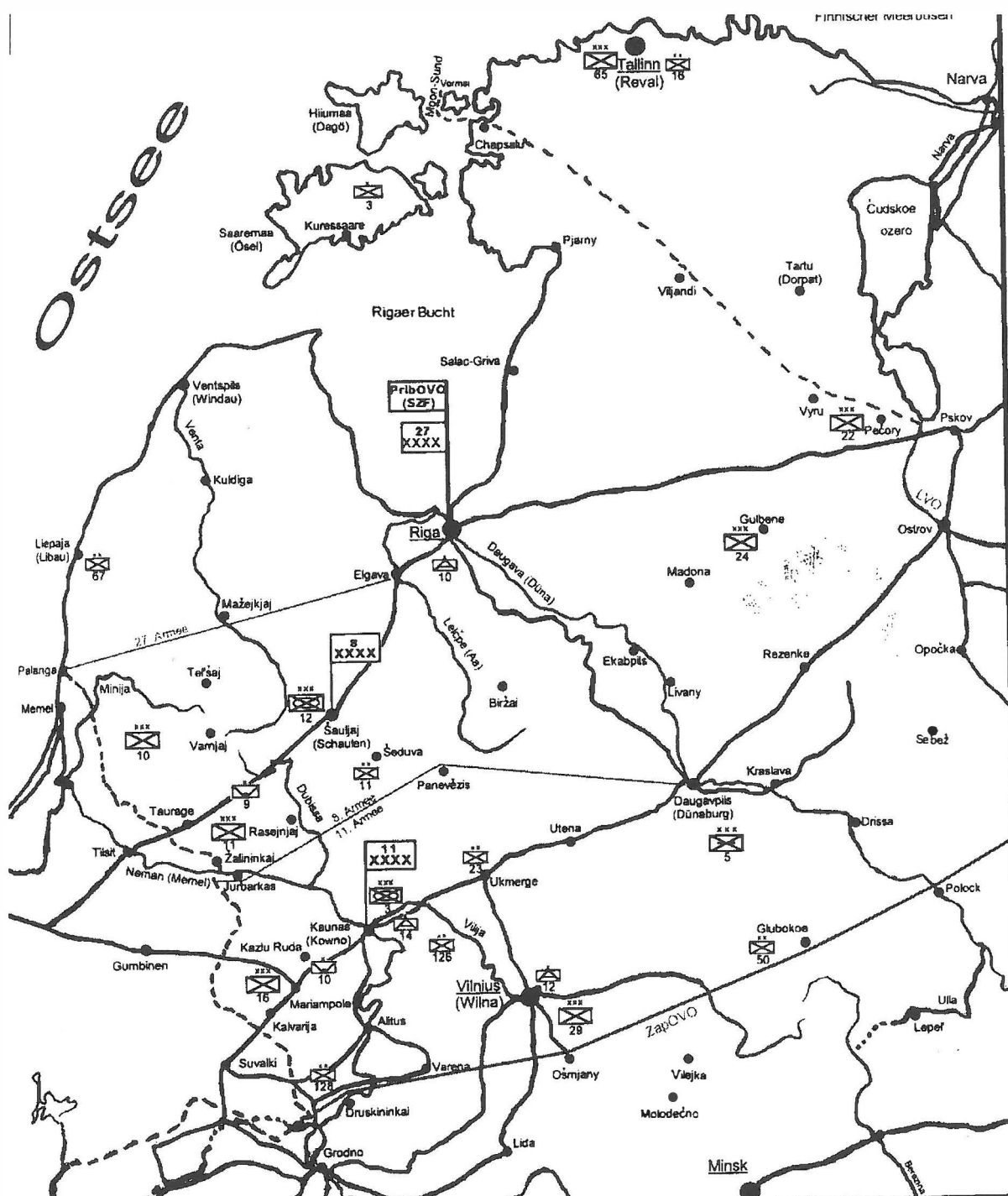
Jalaväediviis on isikkoosseisult veidi suurem ja mobiilsem kui laskurdiviis, mis andis ka eeliseid rünnakul. Kuid suurtükiväelt on suurem laskurdiviis, mis omakorda annab suure eelise kaitsel.

Taktikalise rusikareegli järgi peab ründav üksus omama kolmekordset ülekaalu edukaks ülesande täitmiseks. Seega laskurdiviisil ei tohtinuks olla normaaltingimustes probleeme jalaväediviisi rünnaku tõrjumisel.

¹²⁸ Hummel, S. 2001. Die sowetische Nordwest- und Westfront im Sommer 1941. Frankfurt am Main: Peter Lang, lk 142 – 143.

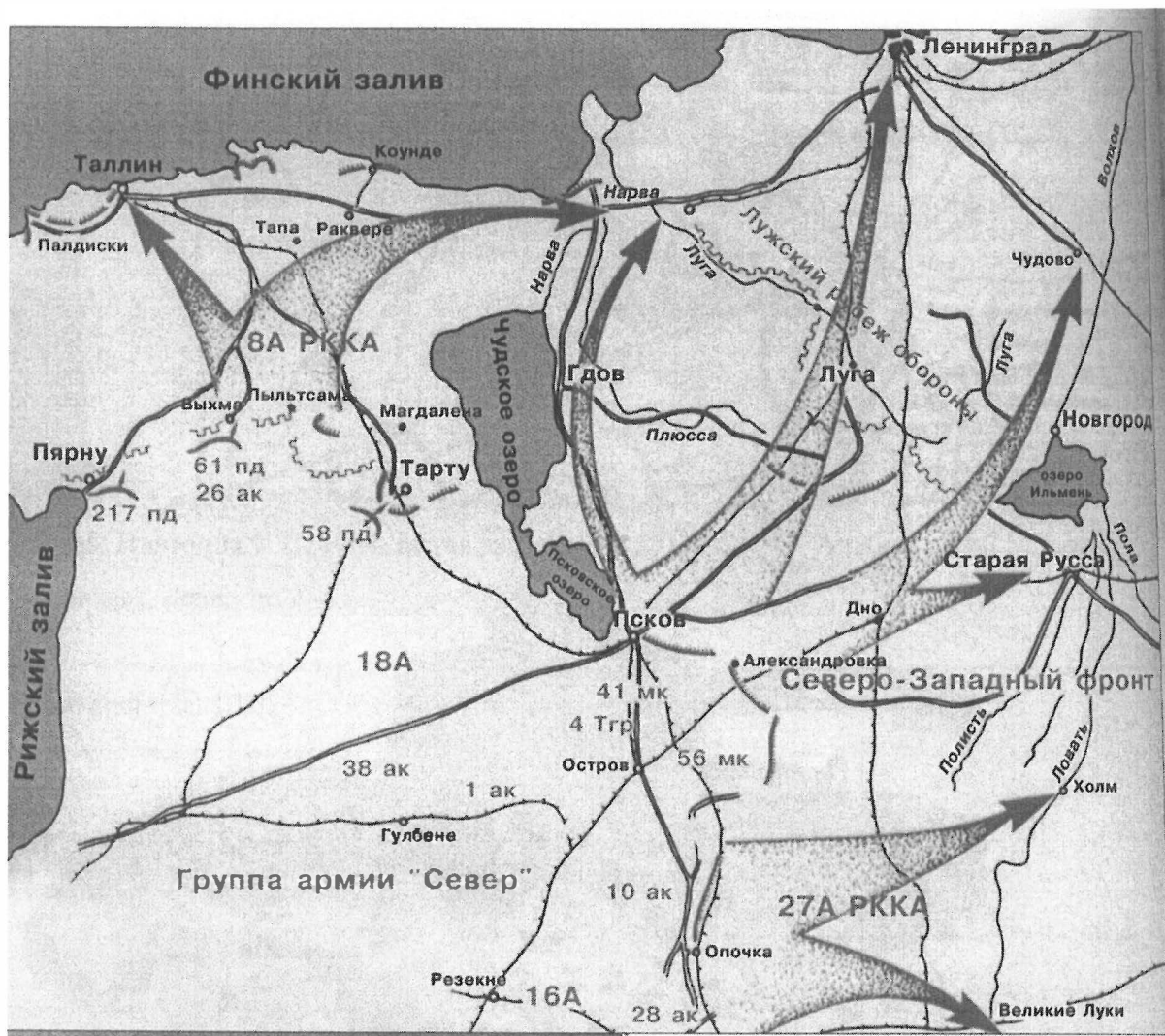
Lisa 5. Kaardid

Lisa 5.1 Loode- ja Põhjarinde vastusala algne piir Eesti territooriumil¹²⁹.

Allikas: Hummel, S. 2001. Die sowetische Nordwest- und Westfront im Sommer 1941. Frankfurt am Main: Peter Lang, lk 95.

¹²⁹ Piir on markeeritud punktirjoonega kaardil.

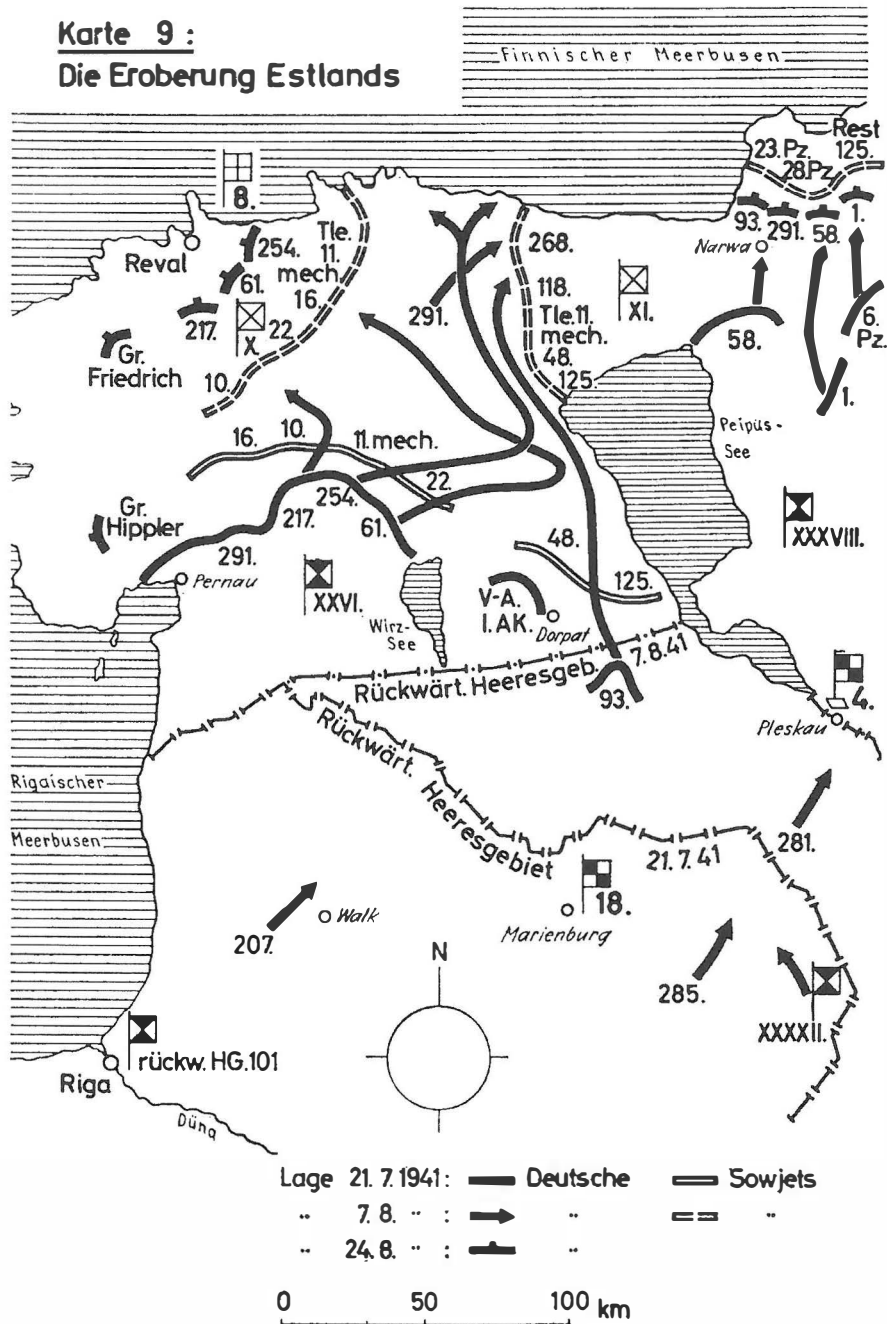

Allikas: Мошанский, И., Хохлов, И. 2002. Направление Северо-Запад. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть 1. Москва: БТВ-МН, illustratsioonid lk II.

Rindeolukord Nõukogude poole andmetel 09.07.

[illegible]

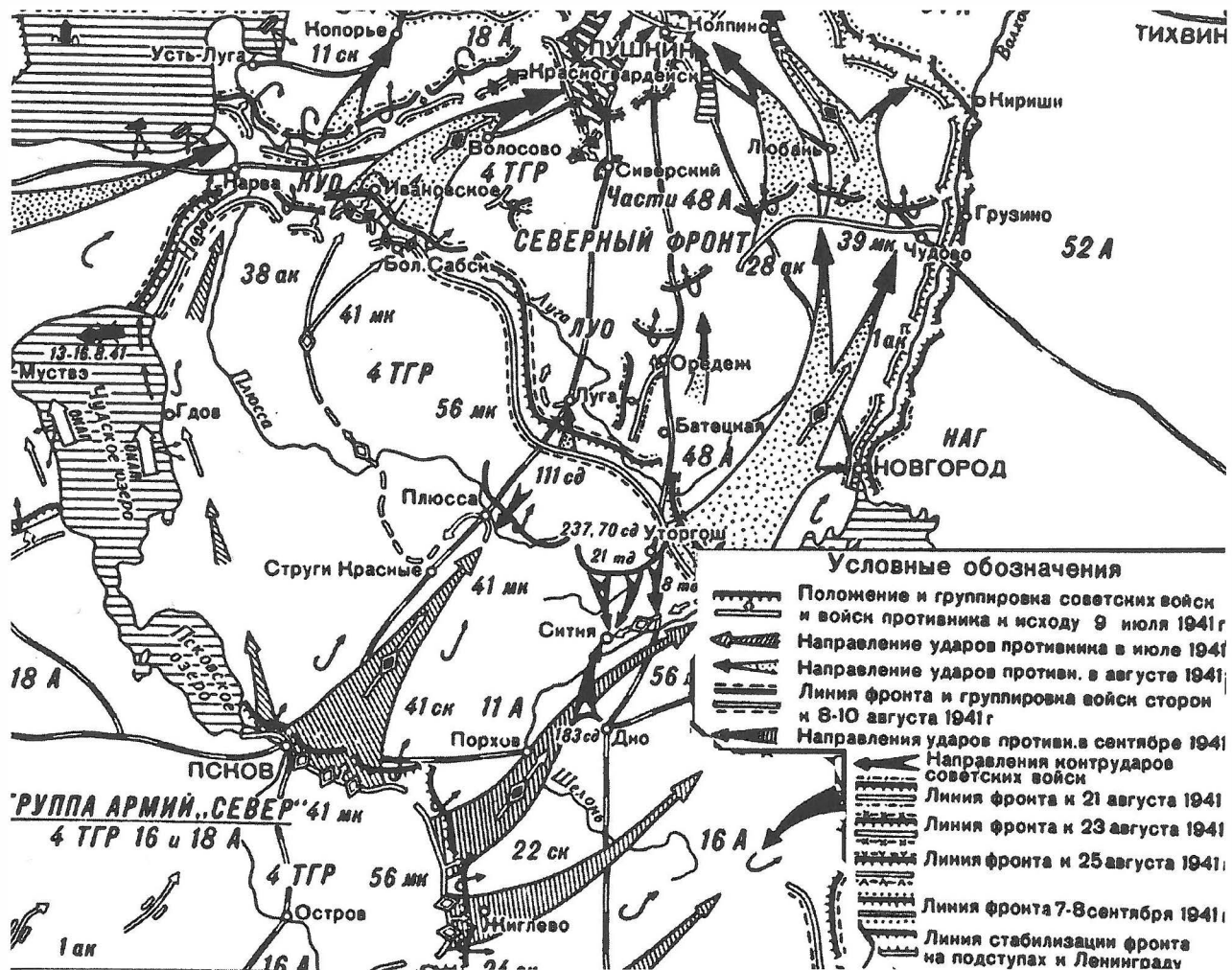
50

Allikas: Haupt, W. 1963. Baltikum 1941. Neckargemünd: Scharnhorst Buchkameradschaft, kaart nr. 9

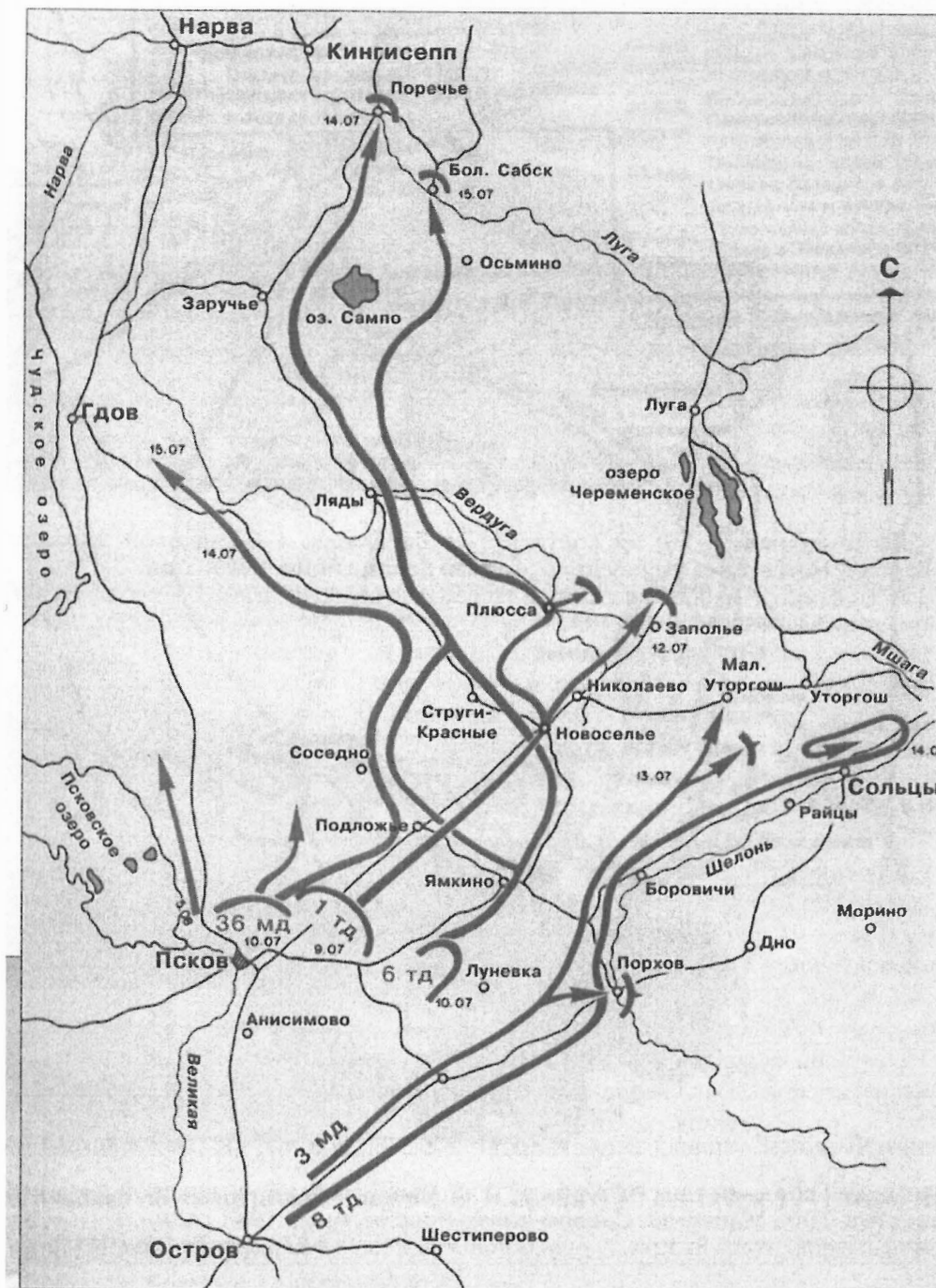
Nõukogude poole andmetel

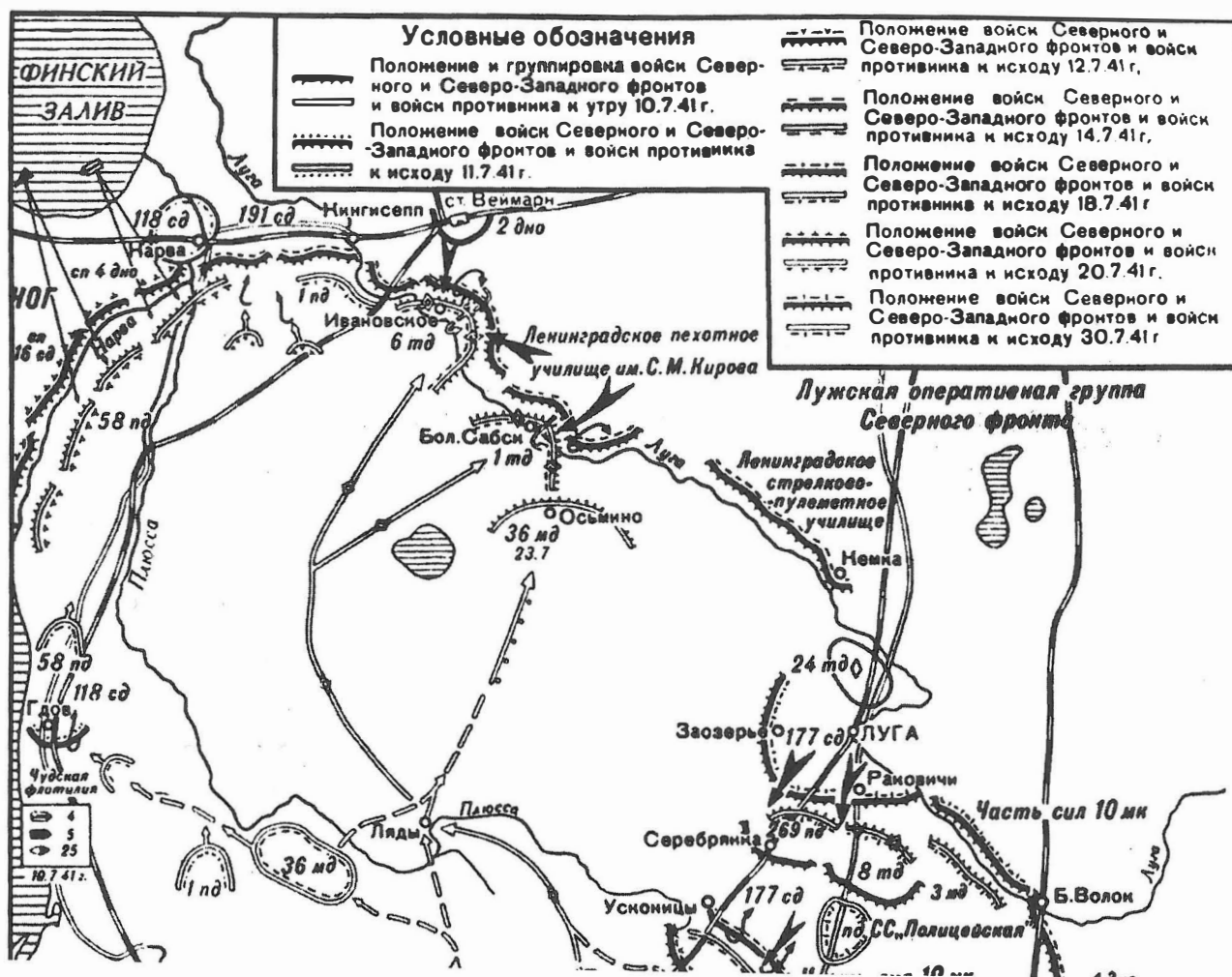

Allikas: Мопцанский, И., Хохлов, И. 2002. Невский бастион. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть 2. Москва: БТВ-МН, skeem lk 4.

Lisa 5.6 Rinde tekkimine Peipsi järve idakaldal

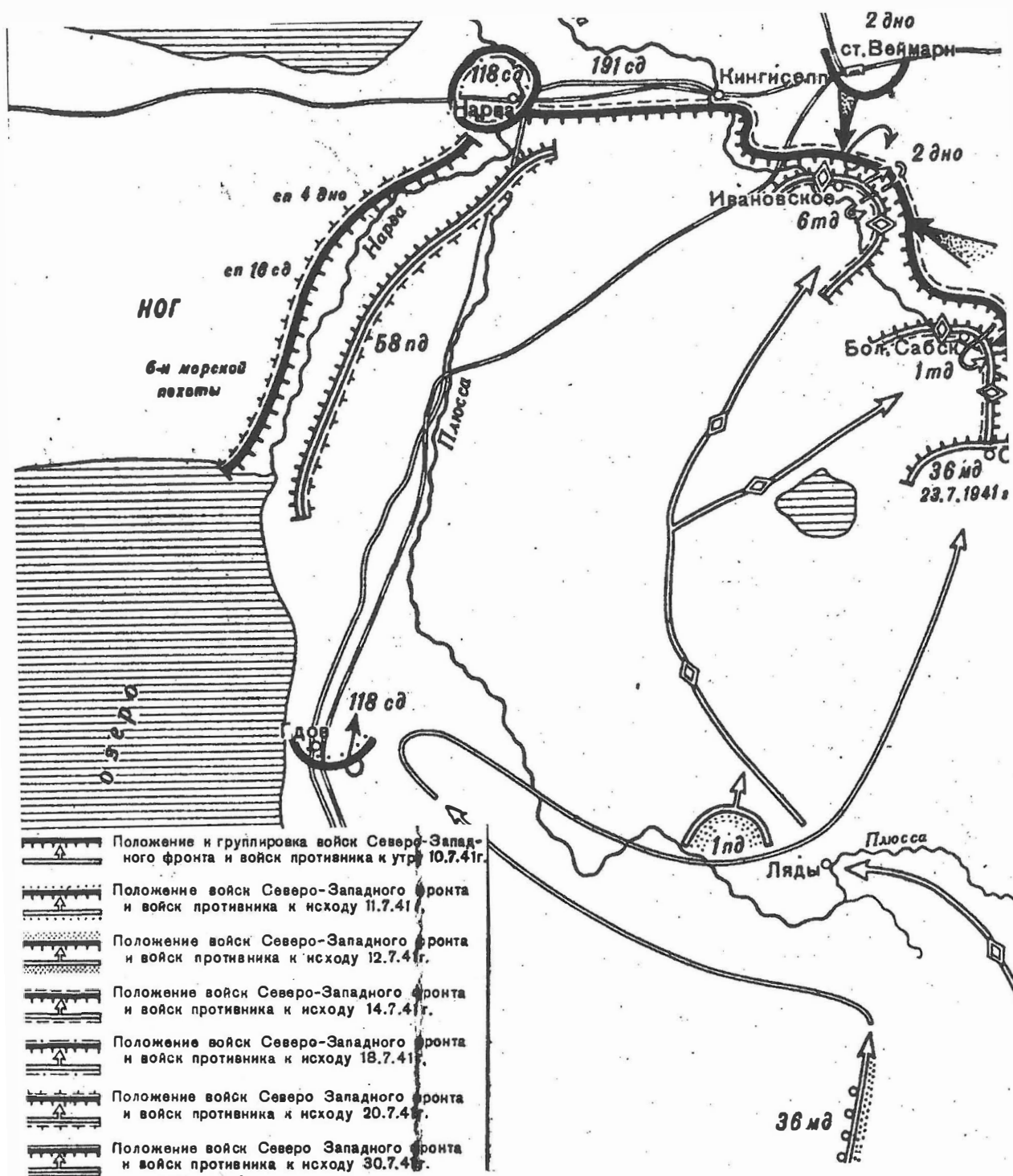

Allikas: Мощанский, И., Хохлов, И. 2002. Направление Северо-Запад. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть 1. Москва: БТВ-МН, illustratsioonid lk III.

Allikas: Мощанский, И., Хохлов, И. 2002. Направление Северо-Запад. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть 1. Москва: БТВ-МН, skeem lk 49.

Lisa 5.7 Narva operatiivgrupi rinne

Allikas: Платонов С.П. 1964. Битва за Ленинград, 1941-1944. Альбом схем. Москва: Воениздат, skeem nr. 3.

Lisa 5.7 Narva operatiivgrupi rinne

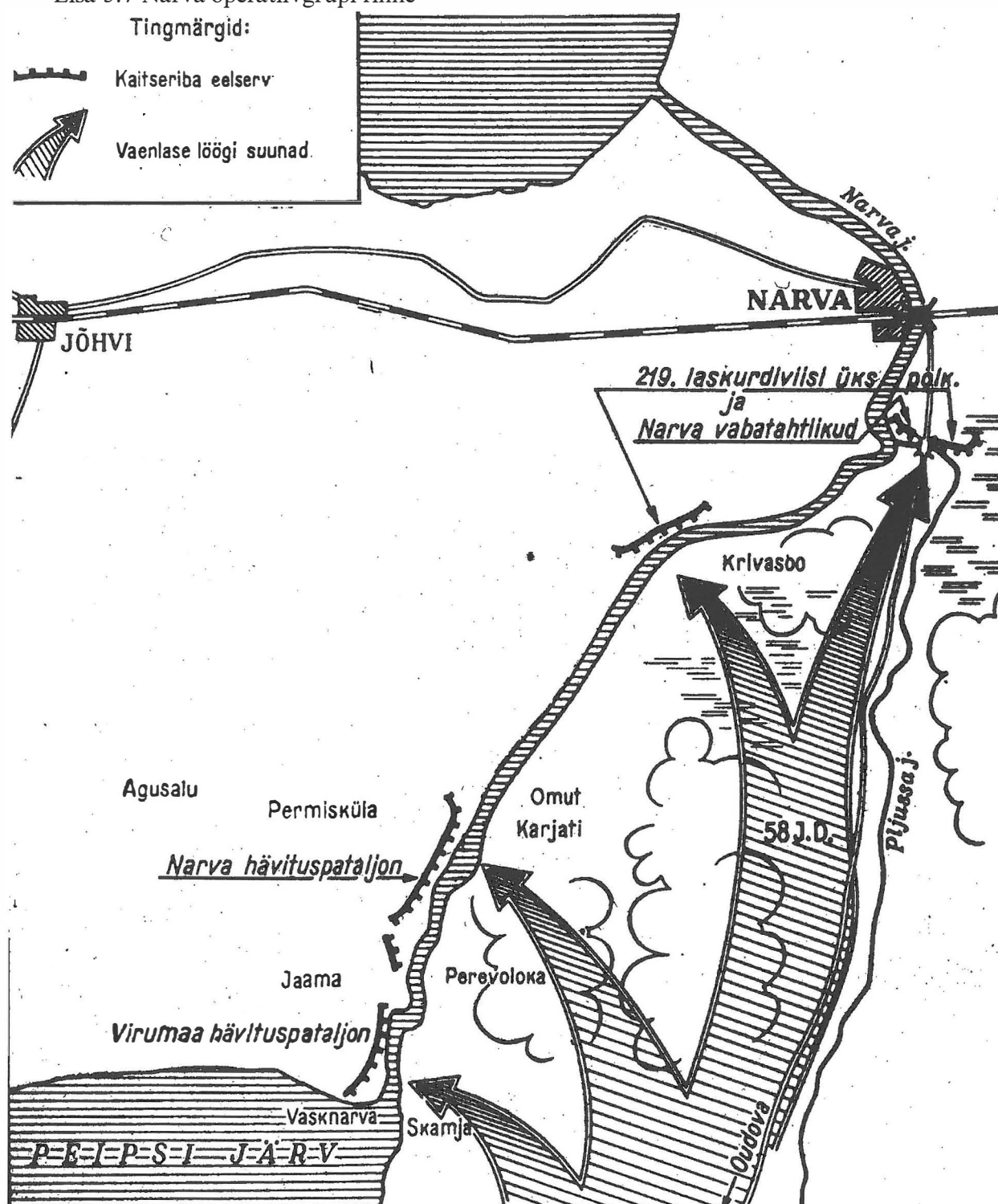
Tingmärgid:

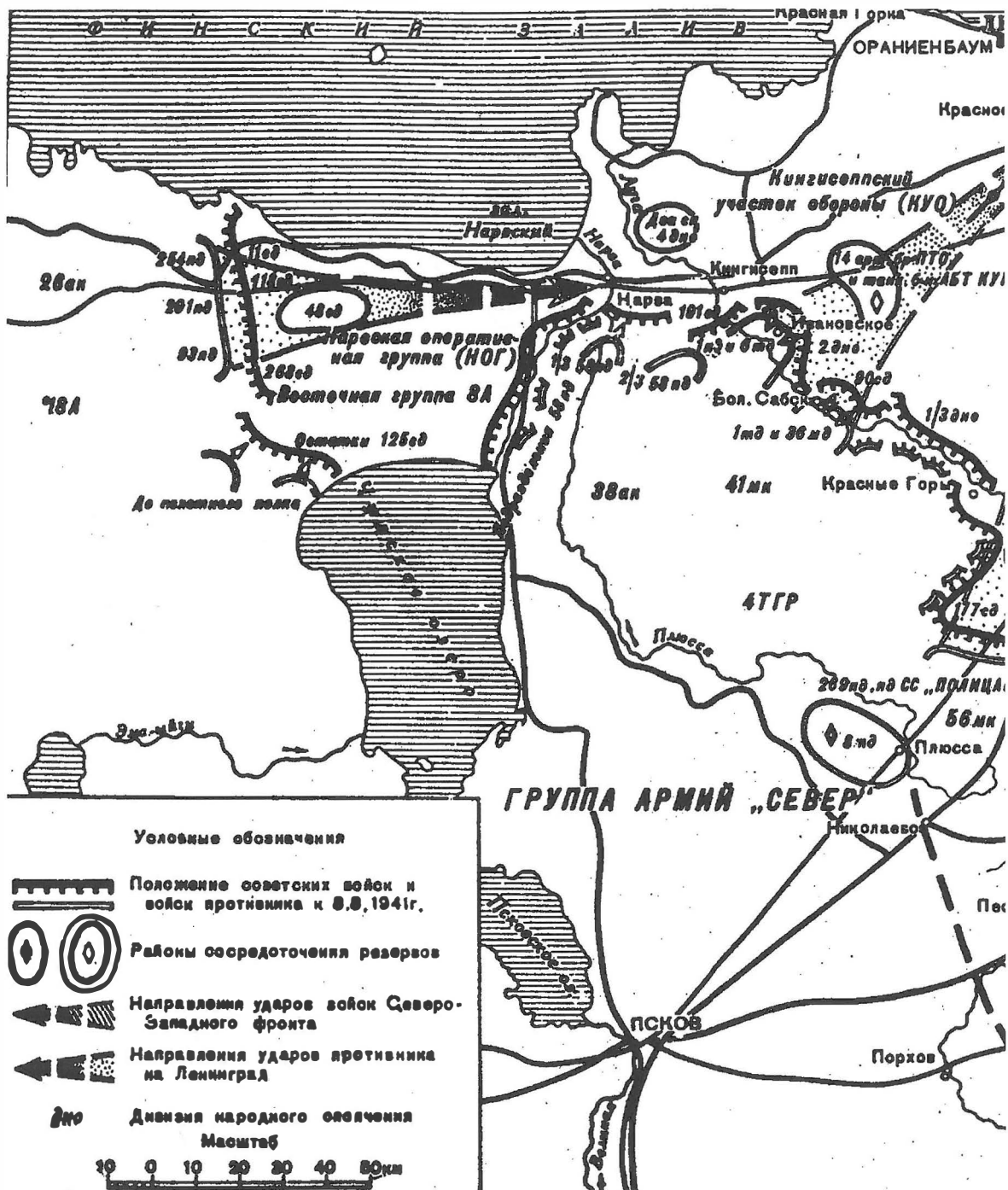
Kaitseriba eelserv

Vaenlase löögi suunad.

Allikas: Mang, K., Pähklmägi, A. 1965. Suure võitluse algus. Mälestusi Suure Isamaasõja esimestest kuudest. Tallinn: Eesti Raamat, skeem nr. 3.

Allikas: Платонов С.П. 1964. Битва за Ленинград.1941-1944. Альбом схем. Москва: Воениздат, skeem nr. 5.

Условные обозначения

- Группировка советских войск и войск противника к утру 8.8.1941 г.
- Положение советских войск и войск противника к исходу 11.8.1941 г.
- Положение советских войск и войск противника к исходу 15.8.1941 г.
- Положение советских войск и войск противника к исходу 21.8.1941 г.

Масштаб
0 4 8 12 16 км

И В

Колочинский зал.

Вейно

Нотлы

Нуровицы

Бабино 268 сд

8А

Ропша

48 сд

125 сд

291 пд

Ношкино

191 сд

93 пд

Хрестово

Бригада мор. пехоты

Алексеевский 5-й мор. пехоты

11 сд

118 сд

1 пд

22-го и 6-й мор. пехоты

120 пд

36 пд

Молосковицы

1 пд

254 пд

Иыхви

291 пд

93 пд

Сидламяэ

11 сд

118 сд

Сиргала

268 сд

125 сд

Мустайяэ

НАРВА

63 пд

Нарва

сп 191 сд

пл 58 пд

пл 58 пд

Нингисепи

Два пл 58 пд

191 сд

Среднее Селла

Иванское

1 пд и 6 пд

1 пд и 6 пд

22-го

Два сп 90 сд

Домашево

Редкино

Бол. Сабск

1 пд и 36 пд

38 ак

41 мк

НОГ

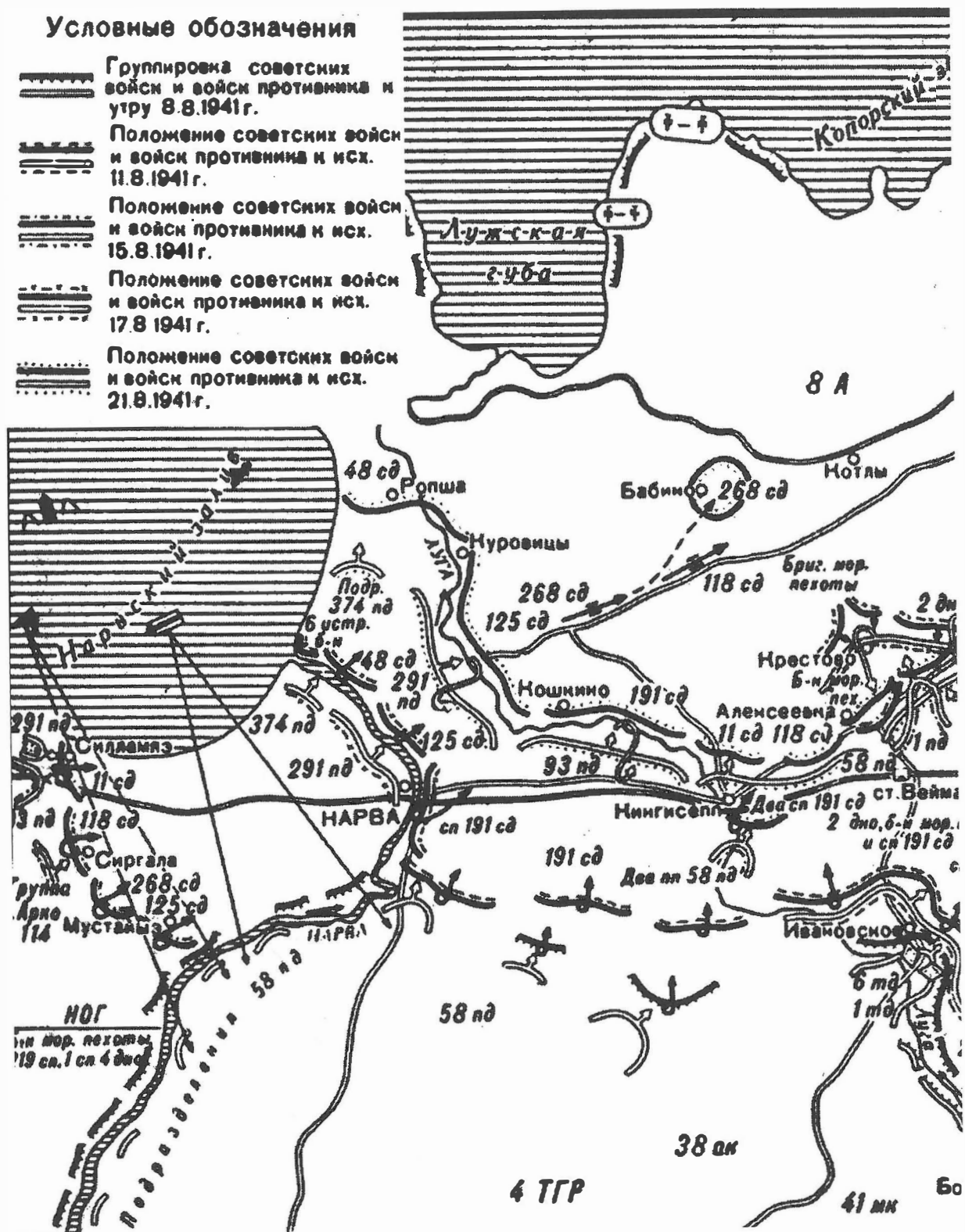
6-й морской пехоты

219 сп, 1 пд 42-го

Васкнарва

4 ТГР

59

Allikas: Мощанский, И., Хохлов, И. 2002. Невский бастион. Ленинградская стратегическая оборонительная операция 10 июля – 30 сентября 1941 года. Часть 2. Москва: БТВ-МН, skeem lk 29.